

Werkplan 2009 Centraal Planbureau

externe versie - definitief

Werkplancyclus

Inhoudsopgave

1	Managementsamenvatting	5
2	Terugblik op 2008	6
2.1	Ontwikkelingen en resultaten in 2008	6
2.2	Kritische succesfactoren	10
3	Doelstellingen	11
3.1	Missie en strategie	11
3.2	Interne en externe ontwikkelingen	11
3.3	Doelstellingen 2009	13
4	Inzet op lopend werk en onderzoek	18
5	Onderzoeksprogramma	19
5.1	Programma Arbeidsmarkt	19
5.2	Programma Inkomen over de levensloop	22
5.3	Programma Vergrijzing	23
5.4	Programma Pensioenen	24
5.5	Programma Macro-analyse	25
5.6	Programma Productiviteit	28
5.7	Programma Onderwijs en wetenschap	29
5.8	Programma Sociale cohesie	31
5.9	Programma Zorg	33
5.10	Programma Publiek/semipubliek	36
5.11	Programma Financiële markten	38
5.12	Programma Energie	39
5.13	Programma Wonen	41
5.14	Programma Ruimtelijke economie en agglomeratie	42
5.15	Programma Mobiliteit en infrastructuur	44
5.16	Programma Milieu, natuur en landbouw	46
5.17	Programma Waterveiligheid	47
5.18	Programma Europa	48
5.19	Programma Globalisering	51
5.20	Programma Klimaatverandering	55
	Bijlage 1: Werkterrein van de sectoren	58
	Bijlage 2: Lopend werk	64
	Bijlage 3: Externe financiering 2009	67

1 Managementsamenvatting

Vanzelfsprekend is er een forse mate van continuïteit in de onderzoeksagenda. Op terreinen als de arbeidsmarkt, productiviteit, zorg, mobiliteit en 'Europa' spelen steeds weer vragen waarbij een economische analyse wezenlijk kan bijdragen. Ook wat betreft beleidsondersteuning en reguliere ramingen is er sprake van continuïteit: CEP/MEV, deelname aan commissies, beantwoorden van beleidsvragen etc., wel met inhoudelijk variërende accenten.

In de eerste helft van 2008 zijn op basis van input vanuit de Centrale Plancommissie, de departementen en een CPB-interne discussie de onderwerpen voor de nieuwe onderzoeksagenda vastgesteld. Er is gekozen voor (nu) twintig *programma's* die enerzijds aansluiten bij de actuele economische vragen en anderzijds antwoorden moeten opleveren voor toekomstige vragen. In deze nieuwe opzet die continuïteit en flexibiliteit combineert kijkt het CPB jaarlijks kritisch naar de lijst van programma's: wat kan worden afgesloten? behoefte aan nieuwe programma's? Om versnippering tegen te gaan kiest het CPB ervoor om de beschikbare onderzoekscapaciteit binnen deze programma's te concentreren op de onderwerpen met de hoogste toegevoegde waarde vanwege hun beleidsrelevantie dan wel vanwege het agendazettende karakter.

In 2008 is gekozen voor een intensivering op het gebied van klimaat, energie en milieu; ook is toen het onderwerp agglomeratie-effecten op de CPB-agenda gekomen. De onderzoeks aandacht voor deze onderwerpen wordt in dit Werkplan voortgezet. Mede vanwege de financiële crisis in 2008 en de doorwerking die deze heeft naar de wereldeconomie en de Nederlandse economie, komt er nu een nieuw programma Financiële markten. Een andere delta van belang is het programma Sociale cohesie. Economische analyse kan een inhoudelijke bijdrage leveren ten behoeve van het maatschappelijke debat over vragen als: zijn gemengde scholen en wijken (bijv. huur en koop) gewenst? is daarvoor specifiek beleid nodig?

Grote studies die naar verwachting in 2009 gereed zullen komen zijn onder meer:

- een nieuwe Ageing-studie, met hierin ook aandacht voor een breder houdbaarheidsbegrip, mede in relatie tot onderwerpen als milieu, infrastructuur, onderwijs en huizenmarkt
- Optimaliteit Nederlands pensioenstelsel
- Arbeidsmarkt ouderen.

Ook werkt het CPB in 2009 aan grote studies die pas in 2010 worden afgerond, zoals:

- Flexibiliteit van de arbeidsmarkt
- Het Nederland van 2040
- Agglomeratie, subsidiariteit en grondprijzen.

Andere onderzoeksonderwerpen waar we in 2009 fors in investeren zijn bijvoorbeeld productiviteit; ex-post evaluaties op het gebied van onderwijs, zorg en sociale zekerheid; KBA's (ex-ante evaluaties); en de Lissabon-agenda.

2 Terugblik op 2008

2.1 Ontwikkelingen en resultaten in 2008

Het CPB-werkplan voor 2008 heeft geleid tot een groot aantal publicaties op uiteenlopende terreinen: belastingconcurrentie; concurrentie onder supermarkten en levensmiddelen-fabrikanten; betalingsbereidheid voor stedelijk groen; kwaliteitstransparantie in de zorg; de huurwoningmarkt; de voordelen van de Europese Interne Markt; de meerkosten van beleid tot vermindering van broeikasgassen; de relatie tussen probleemgedrag jongeren en onderwijssucces.

Vele andere onderzoeken van het Werkplan 2008 lopen nog. Deels zijn onderzoeken ook uitgesteld, bijvoorbeeld omdat actuele onderwerpen die opkwamen voorrang moesten krijgen, of omdat er vanwege ander onvoorziene omstandigheden tijdelijk minder capaciteit beschikbaar was dan eerder ingepland. Een voorbeeld van voorrang geven aan actuele onderwerpen is de ondersteuning van de Commissie Arbeidsparticipatie ('Commissie Bakker'). Het CPB heeft hiervoor veel werk verzet. Hierdoor is o.m. het onderzoek naar een verbeterde empirische onderbouwing van de loonvergelijking verdrongen.

Economische gezien was het jaar 2008 wereldwijd een roerig jaar, vooral door de financiële crisis en de zeer forse schommelingen in de olieprijs en ook in de wisselkoersverhoudingen. Het CPB heeft in reactie daarop energie gestoken in het onderwerp financiële markten, om de gevolgen voor de Nederlandse economie goed in beeld te kunnen brengen. Een eerste resultaat hiervan slaat neer in de in december te verschijnen CPB Nieuwsbrief 2008/4.

Een terugblik per sector:

Sector Arbeidsmarkt en welvaartsstaat

In 2008 zijn projecten over participatie vrouwen, kinderopvang, arbeidsaanbod over de levensloop, spaar-WW en welvaartskosten belastingheffing afgerond en hebben geleid tot een CPB-publicatie. Ook aan de ingeplande studies over arbeidsmarkt ouderen is in 2008 gewerkt; dit gaat in 2009 landen in een speciale CPB-publicatie. Onvoorziene werkzaamheden voor de Commissie-Bakker hebben veel tijd gekost — ten koste van vooral het verbeteren van de loonvergelijking in het MIMIC-model. De CPB-notitie Effecten van participatiebeleid is als bijlage bij het commissie-advies opgenomen. Voor het project over de flexibiliteit van de Nederlandse arbeidsmarkt is in 2008 het Sociaal Statistisch Bestand nader onderzocht en bewerkt. Het onderzoek op basis van de nieuwe gegevens zal in 2009/2010 plaatsvinden. De projecten in het kader van het programma Pensioenen maken deel uit van het Netspar-thema "The Macroeconomics of Pension Reforms". In het kader van dit thema wordt samengewerkt met onderzoekers van de Universiteit van Tilburg en de Universiteit van Amsterdam. In 2008 is

ruim aandacht besteed aan drie aandachtsgebieden: intergenerationele risicodeling, de ontwikkeling van een geëigend instrumentarium en analyse van het toezichtkader.

Sector Conjunctuur en collectieve sector

Het Centraal Economisch Plan (CEP) en Macro Economische Verkenning (MEV) zijn voor het eerst volgens de nieuwe opzet uitgewerkt, wat bij de buitenwacht tot positieve reacties heeft geleid. Conform afspraak met de politieke partijen is van de Tegenbegrotingen alleen een ex ante budgettaire doorrekening gemaakt. In totaal hebben vijf politieke partijen een Tegenbegroting door het CPB laten analyseren.

De internationale kredietcrisis en de gevolgen daarvan voor de nationale en internationale volumeconjunctuur betekenden extra inzet voor de ramingen en analyses op korte termijn, met name de decemberraming. De CPB Nieuwsbrief van december 2008 is in zijn geheel aan de kredietcrisis gewijd. Mede door de conjuncturele omslag nam de belangstelling voor de maandelijkse CPB trade monitor publicatie sterk toe, wat onder andere resulteerde in een artikel in de Financial Times over de resultaten van de monitor.

Extra inzet heeft ook een prijs. Ook dit jaar is de ruimte vooral gevonden in het doorschuiven van onderhoud en documentatie m.b.t. het instrumentarium. Daarbij moet vooral het herschatten van SAFFIER genoemd worden.

De sector heeft in 2008 onderzoeken gepubliceerd over uiteenlopende onderwerpen als de wederuitvoer, het al dan niet overgewaardeerd zijn van huizen in Nederland, MIMOSI (microsimulatiemodel voor belastingen, sociale zekerheid, loonkosten en koopkracht), en de inkomenseffecten van het eindbod voor de politie-cao.

Sector Groei, kennis en structuur

In 2008 is begonnen met het bouwen van een DSGE-model voor de Nederlandse economie, een prototype is inmiddels gereed. Ook is begonnen met de revisie van de gedragsvergelijkingen van SAFFIER, dit project zal nog doorlopen in 2009. Op het gebied van macro-analyse is verder het VAR-onderzoek gepubliceerd; dit levert voorspellingen op voor de bbp-groei die even nauwkeurig zijn als de CEP- en MEV-ramingen, en soms zelfs nauwkeuriger.

Vanwege vacatures zijn de projecten 'Het effect van financiële schokken op de Nederlandse economie' en 'De betrouwbaarheid van beleidsvarianten' niet opgestart.

Binnen het programma Productiviteit is onderzoek gedaan naar catch-up tot de nationale en internationale *frontier*, de relatie tussen *firm-turnover* en productiviteit en de stylized facts en achterliggende oorzaken van de ontwikkeling van loonongelijkheid in Nederland. Het programma heeft daarnaast veel energie ingezet op de ontwikkeling van een instrumentarium om de effecten van onderwijs- en R&D-beleid op productiviteit te analyseren. De moeilijkheid

van dit vraagstuk heeft er in samenspel met de personele bezetting toe geleid dat deze ontwikkeling in 2008 minder ver is gekomen dan gehoopt.

Op het gebied van onderwijs heeft het CPB over onderzoek gepubliceerd over onder meer de relatie onderwijs - overgewicht en de relatie tussen onderwijs en probleemgedrag van jongeren; beide met gebruik van micro-data.

Sector Marktordening

Vanwege personeelwisselingen, heroriëntatie op programma's en openstaande vacatures (vooral op het niveau van programmaleiders), is er voor gekozen om het werkplan 2008 enigszins aan te passen, om in 2009 zonder substantiële overloop uit 2008 van start te kunnen gaan. De belangrijkste aanpassingen betreffen het samenvoegen van de projecten 'Prestatiebesteding ziekenhuizen' en 'Lange termijn impact van kostenbeheersing' tot een compacter project dat doorloopt in 2009, en het schrappen van de projecten 'Regulering en markttransitie naar nieuwe technologie' en 'Marktmacht en overstepgedrag van consumenten'. Binnen het programma Zorg is onder meer gewerkt aan verticale integratie in de zorg, het functioneren van de Nederlandse geneesmiddelenmarkt, kwaliteitstransparantie en concurrentie in de ziekenhuiszorg en het rookverbod in de horeca. Onderzoek op het gebied van energie betrof onder meer het verplicht aandeel duurzame energie; milieubeleid en innovatie; en onderhandelingsmacht in de internationale gasmarkt. Ook is een bijdrage geleverd aan rondetafelbijeenkomsten van de OESO over klimaatontwikkelingen.

Enige andere onderzoeken waaraan de sector Marktordening in 2008 heeft gewerkt: een verkenningsstudie van governance en de Maatschappelijke Onderneming in semipublieke sectoren (zoals woningcorporaties en ziekenhuizen); concurrentie en transparantie in het basisonderwijs; verticale uitsluiting in de telecommunicatiemarkt; de effecten van intellectuele eigendomsrechten op het functioneren van softwaremarkten. Ook is er een speciaal onderwerp 'Markten in beweging' verschenen in het CEP, als bijdrage aan het publieke debat over marktordening.

Sector Economie en fysieke omgeving

In mei 2008 is de studie over regulering en subsidiëring op de huurwoningmarkt uitgekomen. Vervolgens is een aanvang gemaakt met de brede woningmarktstudie die de eerdere deelstudies over de markt voor koop- en huurwoningen gaat integreren. Op het gebied van mobiliteit is o.m. onderzoek gedaan naar omzetting van de BPM in een kilometerprijs. In december komt een studie naar de maatschappelijke baten van het OV gereed. Ook is met het CBS en de andere planbureaus gewerkt aan de eerste Duurzaamheidsmonitor, wat beduidend meer capaciteit vereiste dan gepland.

Omdat er meer dan voorzien een beroep op de sector werd gedaan voor projectbeoordelingen en second opinions, heeft een aantal projecten heeft vertraging ondervonden. Zo is de integrale

woningmarktstudie vertraagd en moest het KBA-project Reële opties worden uitgesteld. Met name de beoordeling van een aantal integrale gebiedsontwikkelingsprojecten (Nota Ruimte budget) eiste een forse inzet; daarbij werd overigens goed samengewerkt met het PBL. Tot slot waren er vacatures en zwangerschapsverloven die maakten dat er minder capaciteit beschikbaar was dan voorzien.

Sector Internationale economie

De sector heeft het voorgenomen onderzoeksprogramma vrijwel volgens planning kunnen uitvoeren. In samenwerking met de Vrije Universiteit onderzoek is verricht naar de betekenis van de interne markt voor Nederland in de afgelopen vijftig jaar. In opdracht van de Europese Commissie heeft het CPB samen met de Universiteit van Oxford de Europese plannen om de vennootschapsbelasting deels te harmoniseren onderzocht. De Europese Verkenning 2008 concentreerde zich op de economische samenwerking van de EU met haar burens. Verder is in 2008 het boek *Subsidiarity and Economic Reform in Europe* opgeleverd, met hierin analyses over de optimale bestuurslaag voor economisch beleid. In het kader van het EU-project MODELS is een modelversie van WorldScan met endogene werkgelegenheid gemaakt voor DG Enterprise and Industry.

Samen met PBL en ECN zijn de economische gevolgen van het klimaat- en energiepakket van de EU en van het Nederlandse beleidsprogramma Schoon & Zuinig onderzocht. In een co-productie met het PBL is de werking van grensmaatregelen onderzocht tegen de achtergrond van een scenario waarin alleen de EU klimaatbeleid voert, volgens het voorstel van de EC '20 20 in 2020'. Ook is onderzoek gedaan naar investeringen in energietechnologie met lage CO₂-emissies en naar overdrachten tussen wereldregio's als gevolg van emissiehandel en CDM. In het kader van het programma Globalisering is de variatie in handelsprestaties van individuele bedrijven onderzocht, gebruik makend van individuele bedrijvendata. Het is de bedoeling aan de hand van dit soort microdatabestanden meer te leren over de complexe relatie tussen de openheid van een economie en productiviteit.

2.2 Kritische succesfactoren

Tabel 2.1 Overzicht prestatiegegevens (KSF'en)

Kritische succesfactor	Prestatie-indicator	Norm	Prognose 2008
1. Een goede beoordeling van de kwaliteit van het CPB	1a. Evaluatie kwalitatief functioneren CPB door een visitatiecommissie	1a. Elke 5 à 6 jaar evaluatie, Oordeel goed	1a. Gepland in 2009
	1b. Evaluatie kwalitatief functioneren CPB door een toetsgroep van beleidsmakers	1b. Elke 5 à 6 jaar evaluatie, Oordeel goed	1b. Evaluatie verricht in 2007 ('Focus op beleid'), goede beoordeling
2. Een goede beoordeling van CPB-producten	2a. Projectevaluatie van elk project >3 maanden	2a. Oordeel goed, evenwicht tussen inzet en resultaat	2a. Evaluaties vinden plaats, moet nog systematischer
	2b. Aantallen publicaties die aan wetenschappelijke standaarden voldoen	2b. 10 Discussion Papers en 9 artikelen in wetenschappelijke tijdschriften	2b. 25 Discussion Papers, 45 artikelen in wetenschappelijke tijdschriften
3. Specifieke klanten en het brede publiek bedienen met relevante ramingen en analyses	3a. Mate van tevredenheid CPC en CEC-departementen ^a over het CPB-werkplan en de CPB-jaarrapportage	3a. Positieve waardering werkplan en jaarrapportage op hoofdlijnen	3a. Waardering voor het Werkplan 2008 en de Jaarrapportage 2007 bleken positief
	3b. Percentages persberichten bij CPB-publicaties	3b. Persberichten bij 90% van de CPB-publicaties (bij CPB Discussion Papers niet standaard)	3b. Wordt aan voldaan
	3c. Aandacht in de landelijke pers n.a.v. CPB-persberichten	3c. Artikelen in ≥ 2 landelijke dagbladen bij $\geq 75\%$ van de CPB-persberichten	3c. Wordt aan voldaan
	3d. Expertrol in landelijke pers	3d. Ten minste 1x per maand expert-rol van CPB terug-zien in publiciteit	3d. Meer dan dat
	3e. Leesbaarheid van publicaties en pers-berichten d.m.v. onderzoek onder journalisten	3e. Elke 3 jaar, Oordeel goed	3e. Is meegenomen in de beleidsmatige visitatie (2007): journalisten hebben "grote waardering voor website en persberichten". Daarbij is kanttekening geplaatst: gezien de ingewikkelde onderwerpen missen journalisten een embargoregeling.
4. Internationaal als toonaangevend worden beschouwd	4. Aantal verwijzingen naar CPB-publicaties in working papers van OECD, IMF en EU	4. Minimaal 15 keer per jaar	4. 19 keer in 2008 (stand oktober 2008)
5. Goede beoordeling van het CPB als (potentiële) werkgever	5a. Hoogte ziekteverzuim	5a. $\leq 3,5\%$	5a. 3,0%
	5b. Voldoende mobiliteit	5b. 6% uitstroom, 5% doorstroom	5b. 8% uitstroom, 6% doorstroom
	5c. Vacatureduur	5c. $\geq 75\%$ vacatures in ≤ 4 maanden vervuld	5c. 75% van de vacatures in ≤ 4 maanden vervuld
	5d. Tijd en geld voor opleiding en ontwikkeling	5d. $> 1,5\%$ van de loonsom, 4 à 5% van de tijd	5d. 1,9% van de loonsom, 4,9% van de tijd

^a Centrale Plancommissie en Centraal Economische Commissie.

3 Doelstellingen

3.1 Missie en strategie

Het CPB heeft zijn visie, ofwel zijn doel voor de lange termijn, als volgt omschreven:

Een breed vertrouwde bron van beleidsrelevante economische analyse.

Hiermee willen we antwoord geven op de vraag: Wat mist Nederland als het CPB er niet is?

Een toelichting per onderdeel van de visie:

- Breed: voor de verschillende doelgroepen
- Vertrouwen: beleving die bij de doelgroepen wordt gecreëerd op basis van kwaliteit, onafhankelijkheid, continuïteit, e.d.
- Bron: levert gevraagd en ongevraagd
- Beleidsrelevant: met het doel om beleid te verbeteren met onafhankelijke analyses
- Economische analyse: op het hele sociaal-economische terrein.

De missie is een vertaling van de visie naar de middellange termijn en luidt als volgt:

Hèt topinstituut in Nederland voor beleidsrelevante economische analyse en als zodanig internationaal toonaangevend.

3.2 Interne en externe ontwikkelingen

CPB-analyses moeten een toegevoegde waarde hebben voor onze klanten. Die klantenkring is breed — regering, parlement, ministeries, sociale partners, internationale instellingen als EU en OESO, en ook burgers, bedrijven, andere overheden, maatschappelijke organisaties en collega-onderzoeksinstituten. Deze klanten kijken terecht kritisch naar de beleidsrelevantie van ons werk. Maar beleidsrelevantie is niet voldoende. CPB-analyses moeten vooral garant staan voor kwaliteit en onafhankelijkheid. Kwaliteitsbewaking en -bevordering is dan ook essentieel. Een van de elementen daarbij is dat het planbureau zich regelmatig laat visiteren. In 2007 heeft weer een beleidsmatige visitatie plaatsgevonden; zie voor de bevindingen van de commissie het rapport *Focus op beleid*. In 2009 zal een internationale wetenschappelijke visitatiecommissie het CPB doorlichten. Daarbij staat de wetenschappelijke kwaliteit centraal, met aandacht voor producten, methoden en personeel.

HRM-beleid wordt steeds belangrijker. De kennis en vaardigheden van medewerkers vormen de belangrijkste productiefactor van het CPB en een bepalende factor voor de kwaliteit die we kunnen leveren. Nu het steeds moeilijker wordt om gekwalificeerde economen en

econometristen te vinden — voor veel onderzoeksfuncties liefst nog gepromoveerd ook — zal het planbureau naar nieuwe wegen moeten zoeken op het gebied van werving. Uit een discussie met de Centrale Plancommissie (CPC) hierover zijn vele aanbevelingen naar voren gekomen hoe we de wervingsinspanningen kunnen intensiveren en richten. Het CPB zal hier in 2009 met veel energie aan gaan werken.

Een andere ontwikkeling op personeelsgebied is de taakstelling waarmee het CPB geconfronteerd is. Zowel financieel als wat betreft het aantal fte moet het planbureau 10% bezuinigen. Deze taakstelling is kleiner dan de gemiddeld 20% voor de gehele Rijksdienst. Het ministerie van EZ heeft besloten het CPB te ontzien, “mede gezien de beperkte omvang en de waarborging van de onafhankelijke positie van het CPB”. Wij zien deze beperkte taakstelling als een blijk van waardering.

Kijken we naar de wereldeconomie, dan is — naast klimaatverandering — de belangrijkste externe ontwikkeling in 2008 ongetwijfeld de financiële crisis. Ook de Nederlandse economie ondervindt de gevolgen hiervan aan den lijve. Het CPB was al vanaf begin 2008 in gesprek met enige departementen en andere externe partners om een programma financiële markten op te zetten vanwege het toenemende belang van de financiële sector voor de gehele economie. Traditioneel heeft het CPB dit onderzoeksterrein overgelaten aan vooral DNB. De financiële crisis maakt duidelijk hoe groot de uitstraling is van ontwikkelingen op de financiële markten voor de Nederlandse economie en welke invloed deze markten kunnen hebben op de wereldwijde economische ontwikkeling, wat een uitbreiding van het onderzoeksterrein zeer gewenst maakt. Het CPB zet daarom een — om te beginnen bescheiden — programma Financiële markten op. Dit zal onder meer een speciaal onderwerp in het Centraal Economisch Plan opleveren.

Een andere uitbreiding van het terrein dat het CPB bestrijkt is het nieuwe programma Sociale cohesie. Dit onderwerp komt steeds meer in de belangstelling van economen te staan, omdat sociale cohesie via bijvoorbeeld een betere integratie en minder voortijdig schoolverlaten ook kan zorgen voor gunstige economische effecten, zoals op arbeidsparticipatie en economische groei.

Tegenover deze uitbreidingen staan vanwege de beperkte onderzoekscapaciteit ook posterioriteiten. Het CPB is gestopt met onderzoek op het gebied van veiligheid. De telecomsector (en dan met name de regulering hiervan) heeft de afgelopen jaren veel aandacht gekregen, maar komt dit jaar niet terug op het werkprogramma. Ook meer in het algemeen krijgen de onderwerpen marktwerking en regulering minder aandacht; deze capaciteit wordt vooral ingezet op het gebied van zorg en energie. Tot slot zet het CPB in 2009 minder capaciteit in op modelontwikkeling. Zo wordt afgezien van het ontwikkelen van een ruimtelijk model.

3.3 Doelstellingen 2009

CPB-onderzoek bestrijkt een breed terrein, zoals vergrijzing, sociale zekerheid, productiviteit, milieu, woningmarkt en globalisering. Alle onderwerpen hebben twee eigenschappen gemeen: ze zijn maatschappelijk en beleidsmatig relevant en hebben (ook) een economische dimensie. In het Werkplan 2008 hanteerde het CPB nog speerpunten naast de programma-indeling. De CPC heeft terecht opgemerkt twee indelingen naast elkaar verwarrend te vinden. In dit Werkplan 2009 is het onderzoek geheel opgezet volgens de programmaliijnen.

In 2008 is een nieuwe indeling in twintig programma's vastgesteld: terreinen waarop het planbureau zijn onderzoek richt. Naast echte veranderingen, zoals de al genoemde nieuwe programma's Financiële markten en Sociale cohesie, zijn sommige oude programma's gesplitst in twee meer homogene delen, bijvoorbeeld vergrijzing en pensioenen als twee programma's i.p.v. één. Ook is waterveiligheid, een onderwerp waarnaar het CPB de laatste jaren regelmatig onderzoek doet, niet langer ondergebracht bij het programma Ruimtelijke economie en agglomeratie, maar — voor de externe zichtbaarheid — een (klein) afzonderlijk programma geworden. Deze uitbreiding van het aantal programma's is echter geen inhoudelijke uitbreiding van ons werkterrein. Het totaal aantal programmaleiders is ook niet toegenomen. Programmaleiders kunnen nu meerdere programma's aansturen. Zo is de programmaleider Onderwijs en wetenschap ook programmaleider Sociale cohesie.

Tabel 3.1 geeft per programma de totale capaciteitsinzet volgens planning weer. De per programma voorgenomen onderzoeken worden in hoofdstuk 5 nader toegelicht.

Capaciteitsinzet op programma's (in arbeidsmaanden)

Programma's	Capaciteitsinzet in 2009	Reeds geplande doorloop naar 2010
Arbeidsmarkt	62	24
Inkomen over de levensloop	26	
Vergrijzing	27	
Pensioenen	29	
Macro-analyse	70	
Productiviteit	50	
Onderwijs en wetenschap	20	
Sociale cohesie	25	
Zorg	35	8
Publiek/semipubliek	23	
Financiële markten	9	
Energie	23	6
Wonen	15	
Ruimtelijke economie en agglomeratie	33	8
Mobiliteit en infrastructuur	20	
Milieu, natuur en landbouw	10	
Waterveiligheid	6	
Europa	38	13
Globalisering	57	28
Klimaatverandering	44	
Diversen	93	
Totaal	715	

Het onderdeel 'Diversen' bij het onderzoek bestaat voornamelijk uit de ingecalculerde vrije ruimte, waarover in de loop van 2009 kan worden besloten. De laatste kolom geeft weer welk deel van de onderzoekscapaciteit voor 2010 nu al vastligt in grote, doorlopende projecten.

Naast deze programma's verricht het CPB ook nog het zogeheten 'lopend werk'. Dit is het werk aan de regelmatig terugkerende analyses (o.m. de Macro Economische Verkenning, het Centraal Economisch Plan en de analyse van verkiezingsprogramma's) en beleidsondersteuning voor onze primaire klanten: kabinet, departementen, parlement en sociale partners. Het werk van de sector Conjunctuur en collectieve sector — met de afdelingen Conjunctuur, Internationale conjunctuur, Inkomens en prijzen, Sociale zekerheid en Overheidsfinanciën — valt buiten de programma-indeling. Bijlage 2 geeft een toelichting op het lopend werk.

Keerzijde van de brede focus is het risico van versnippering. Hier hebben ook de Centrale Plancommissie en diverse departementen op gewezen bij het Werkplan 2008. Het planbureau onderschrijft dat versnippering niet wenselijk is. Omdat we op vele terreinen ontwikkelingen zien die om een economische analyse vragen, en omdat onze klanten bovendien ook op vele

terreinen een terecht beroep op ons doen, vinden we het wel van belang een breed onderzoeksgebied te kunnen blijven bestrijken. Bij het kiezen van de concrete onderwerpen voor analyses moeten we echter selectiever zijn — en dus kritischer.

Door het CPB-onderzoek te concentreren op de meest wezenlijke maatschappelijke vragen kunnen we voor die onderwerpen meer de diepte ingaan. Dat betekent dus wel een groot aantal programma's, maar per programma minder projecten. In voorgaande jaren was het werkplan vaak te vol: veel kleinere projecten, waarbij de uitvoering overigens ook nog eens tegenslagen kon opleveren, bijvoorbeeld omdat de tijd die nodig was om data te verzamelen te optimistisch was ingeschat. Door meer op grotere projecten in te zetten en daarbovenop de benodigde capaciteitsinzet realistischer te ramen, kunnen we beter focussen op de belangrijkste maatschappelijke vragen van onze tijd.

Bij de beoordeling van mogelijke onderwerpen voor de onderzoeksagenda, en ook van verzoeken van onze klanten, hanteert het CPB een aantal criteria. Die criteria zijn:

- beleidsrelevantie
- toegevoegde waarde van onderzoek door het CPB (of kunnen anderen dit net zo goed doen?)
- agendazettend
- kennisopbouw en ontwikkeling van instrumentarium
- onderzoekbaarheid.

Op verzoek van de CPC is deze afweging in onderstaande tabel inzichtelijk gemaakt. Hierin is voor alle voorgenomen projecten een score opgenomen op vier van de vijf genoemde criteria aan de hand waarvan het CPB beoordeelt. Het vijfde criterium, onderzoekbaarheid, moet altijd van toepassing zijn, wil het planbureau een onderzoek op de agenda zetten. Voor de andere criteria is aangegeven wat speciaal een rol heeft gespeeld bij het besluit om voor dit onderzoek te kiezen. Als er ergens bijvoorbeeld geen plusje staat bij beleidsrelevantie, betekent dat niet dat dit onderzoek geen betekenis voor het beleid zal hebben. Beleidsrelevantie is echter niet voor elk project de belangrijkste reden om een analyse te verrichten.

Waar bij de keuze van onderwerpen voor de CPB-onderzoeksagenda 'beleidsrelevantie' en 'agendazettend' bepalende criteria zijn, is de wetenschappelijke kwaliteit een belangrijke inhoudelijke eis aan onderzoek. Samenwerking met universitaire onderzoekers draagt daaraan bij. Met sommige onderzoekers heeft het CPB vanwege de wens tot een meer structurele samenwerking te komen, deze relatie ook formeel vastgelegd door benoeming tot Academic Partner.

Toetsing van voorgenomen projecten aan criteria voor CPB-onderzoek

Project	beleids-relevantie	toegevoegde waarde onderzoek door CPB	agendazettend	kennisopbouw en ontwik- keling instrumentarium
Programma Arbeid				
Arbeidsmarkt ouderen	++	+	+	
Microsimulatie arbeidsaanbod				++
Flexibiliteit arbeidsmarkt		+	+	+
Ex-post evaluaties sociale zekerheid		+	++	
ZZP en sociale zekerheid	+		++	
Programma Inkomen over de Levensloop				
Levensloopmodel		+	+	+
Pensioen en uittreedbeslissing	+		+	+
Programma Vergrijzing				
Vergrijzingstudie	++	+		
Programma Pensioenen				
Optimaliteit Nederlands pensioenstelsel	+	+	++	
Programma Macro-analyse				
Voorspellen met exogene variabelen	+			++
Een DSGE-model van de NL economie		+		++
Herschatten SAFFIER		+		++
Programma Productiviteit				
Productiviteitsonderzoek			+	++
Programma Onderwijs en Wetenschap				
Risicogedrag van jongeren	++		+	
Evaluaties OCW	+	+	+	
Programma Sociale Cohesie				
Kansrijk Cohesiebeleid		+	++	
Witte en zwarte scholen	++		+	
Programma Zorg				
Ex-post evaluaties zorg	+	+		+
Orderingsvraagstukken zorginkoop	+	+	+	
Orderingsvraagstukken zorgverzekeringen	++	+		
Marktorderingsinstrumentarium zorg	+	+		+
Langdurige zorg voor ouderen	+	+	+	
Programma Publiek/semipubliek				
Concurrentie middelbaar onderwijs	+	++		
Re-integratie en de professional	+	+		+
Effectiviteit van (semi-)publieke sector	+	+		+

Project	beleids-relevantie	toegevoegde waarde onderzoek door CPB	agendazettend	kennisopbouw en ontwik- keling instrumentarium
Programma Financiële markten				
Kredietcrisis	++			+
Programma Energie				
Regulering van netbedrijven		+	+	
Inkoopmacht op Europese gasmarkt		+	+	
Transitie van Energie Infrastructuren	+		+	+
Programma Wonen				
Integrale woningmarktstudie	++		+	
Programma Ruimtelijke economie en agglomeratie				
Agglomeratie, subsidiariteit en grondprijzen		+	++	
Programma Mobiliteit en infrastructuur				
Indirecte effecten		+		++
Programma Milieu, natuur en landbouw				
Actuele vragen	+			
Programma Waterveiligheid				
Waterveiligheid 21e eeuw	+			+
Programma Europa				
Europese Verkenning	+		+	
De effectiviteit van structuurfondsen		+		+
Innovatie in Europa		+		++
Lissabon Agenda: Menselijk Kapitaal	+			+
Lissabon Agenda: Concurrentie en innovatie	+			++
Programma Globalisering				
Het Nederland van 2040		+	++	
CEO's en (top)beloningen in Nederland		+	++	
Productiviteit bedrijven en handelsprestaties		+	+	+
Globalisering en bedrijfsinterne handel		+	+	
Globalisering arbeidsmarkt: handel in taken		++	+	
Programma Klimaatverandering				
Evaluatie EU Actieplan Klimaatverandering	+	+		+
EU-Duurzame energie doelstelling voor 2020	++		+	
Wereldwijd klimaatbeleid/2-graden doelstelling	++		+	
Rol van markten, bedrijven en beleid in milieu innovaties		+	+	
Interactie milieubeleidsinstrumenten	+	+	+	

4 Inzet op lopend werk en onderzoek

Overzicht activiteiten en projecten (in netto arbeidsmaanden)

	s1	s2	s3	s4	s5	s6	Totaal
Lopend werk	34	140	10	12	30		226
CEP/MEV/Nieuwsbrief	13	84	4	6			107
Beleidsondersteuning	10	21	4	3	25		63
Databeheer en instrumentarium	3	35	2	2	3		45
Diversen	8			1	2		11
Onderzoek	134	96	150	110	95	130	715
Arbeidsmarkt	34	28					62
Inkomen over de levensloop	17	9					26
Vergrijzing	27						27
Pensioenen	29						29
Macro-analyse		20	50				70
Productiviteit			50				50
Onderwijs en wetenschap			20				20
Sociale cohesie			25				25
Zorg				35			35
Publiek/semipubliek		1		22			23
Financiële markten		3		6			9
Energie		2		21			23
Wonen		3		2	10		15
Ruimtelijke economie en agglomeratie		7			24	2	33
Mobiliteit en infrastructuur					20		20
Milieu, natuur en landbouw					10		10
Waterveiligheid					6		6
Europa						38	38
Globalisering		9				48	57
Klimaatverandering				12		32	44
Diversen	27	14	5	12	25	10	93
Totaal	168	236	160	122	125	130	941

Bovenstaande tabel geeft de totale inzet weer op de genoemde programma's, ook waar het projecten met een capaciteitsinzet van minder dan zes arbeidsmaanden. Deze kleinere projecten (die overigens nog maar weinig voorkomen) komen verder niet aan de orde in dit werkplan. Daardoor kan de totale vermelde capaciteitsinzet soms hoger zijn dan op grond van de vermelde projecten te verwachten zou zijn.

5 Onderzoeksprogramma

Alleen de onderzoeksprojecten met een capaciteit van 6 of meer mensmaanden worden hier beschreven. Het betreft zowel de inzet van wetenschappelijk medewerkers als van informatieanalisten. Sommige projecten zijn reeds gestart in 2008 of lopen door in 2010. Als voor dergelijke projecten de inzet in 2009 minder is dan 6 maanden maar in totaal wel meer hieraan wordt gewerkt, dan staat deze projecten wel vermeld.

Programma's worden aangestuurd vanuit een bepaalde sector, maar zijn niet aan sectorgrenzen gebonden. De vermelde capaciteitsinzet per project wordt in principe gepleegd bij de coördinerende sector. Als er inbreng is vanuit andere sectoren, staat dit expliciet aangegeven.

5.1 Programma Arbeidsmarkt

Het programma Arbeidsmarkt richt zich op het monitoren, analyseren en ramen van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod, de arbeidsduur en de werkgelegenheid. Hiervoor is een instrumentarium beschikbaar in de vorm van databestanden en rekenmodellen. Er worden beleidsanalyses verricht, waarbij als analyse-instrument het algemeen-evenwichtsmodel MIMIC wordt beheerd en gebruikt. Daarnaast wordt empirisch onderzoek gedaan op het gebied van arbeidsaanbod en flexibiliteit van de arbeidsmarkt, in het bijzonder voor groepen waarop het beleid zich richt: vrouwen, ouderen, migranten en laagproductieven.

Arbeidsmarkt ouderen

In 2008/2009 wordt een CPB Speciale Publicatie geschreven: *Rethinking Retirement*. Hierin benaderen we het onderwerp 'Arbeidsmarkt ouderen' vanuit een aantal invalshoeken: vraag, aanbod en instituties. In de studie wordt een scala aan CPB-onderzoek op toegankelijke wijze gepresenteerd voor de doelgroep van beleidsmakers. In april 2009 zal een tweedaagse conferentie worden gehouden over de studie. Dit is een gezamenlijk initiatief van het CPB en Netspar. Hieronder volgen de projectonderdelen waaraan in 2009 zal worden gewerkt:

- Inleiding van het boek
- Financiële prikkels uittreding: micro-bevindingen
- Alternatieve routes voor uittreding
- Sparen en uittreding
- Levensloopmodel: vervroegde uittreding

Capaciteitsinzet: 15 maanden (waarvan 9 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

Microsimulatiemodel arbeidsaanbod huishoudens

Doel is het ontwikkelen van een instrument dat de afweging tussen efficiency en herverdeling uitwerkt. Het instrument wordt de opvolger van MIMIC, waarbij dat model gedurende de ontwikkeling van het nieuwe instrument operationeel zal blijven. Er wordt begonnen met het ontwikkelen van een vernieuwd partieel model voor huishoudens. Daarbij zal qua theorie worden aangesloten bij de literatuur over het gedrag van gezinnen waarbij rekening wordt gehouden met de gezamenlijke besluitvorming in het huishouden. De literatuur zal worden verkend om te beoordelen welke keuze van modellering het meest geschikt is. Vervolgens wordt een microsimulatiemodel ontwikkeld dat wordt gekalibreerd op recente microdata van huishoudens. Met het partiële model is het mogelijk om diverse beleidsmaatregelen te simuleren. We zullen nog onderzoeken in hoeverre het wenselijk is om gegeven een sociale welvaartsfunctie op zoek te gaan naar het optimale ‘belastingstelsel’ en dit te confronteren met bestaande instituties. Bij de keuze van de sociale welvaartsfunctie zal de recente literatuur over geluk worden geraadpleegd. Het project wordt onderverdeeld in de volgende delen:

- Theoretisch model voor huishoudens
- Schatten van het arbeidsaanbod op basis van microdata
- Kalibreren van het model op basis van microdata
- Simuleren van beleidsvarianten, inclusief welvaartsanalyse

Totale capaciteitsinzet in 2009: 17 maanden (waarvan 4 maanden vanuit de sector Conjunctuur en collectieve sector, plus in totaal 8 maanden in 2010)

Flexibiliteit arbeidsmarkt

Gedurende 2009/2010 zal worden gewerkt aan een speciale CPB Publicatie geschreven over het thema ‘Flexibiliteit van de arbeidsmarkt’. Het boek richt zich op beleidsmakers in binnen- en buitenland. In 2010 wordt aan dit thema een conferentie gewijd. Speciale aandacht gaat uit naar de rol van tijdelijke en uitzendbanen op de dynamiek, de groeiende arbeidsmarkt van zelfstandige ondernemers en naar loonprofielen over het dienstverband en loonschokken bij baanmobiliteit. Speciale aandacht gaat uit naar de onderkant van de arbeidsmarkt. De studie zal bestaan uit de volgende deelprojecten:

- Ontslagbescherming
- Tijdelijke en uitzendbanen
- Zelfstandigen
- Loonprofielen, menselijk kapitaal en baan-baan mobiliteit
- Schrijven van het boek en organiseren van de conferentie

Totale capaciteitsinzet in 2009: 15 maanden (waarvan 3 maanden door sector Conjunctuur en collectieve sector; plus 16 maanden in 2010)

Beleidsevaluaties sociale zekerheid

Vanaf 2001 is de financiering van de bijstand ingrijpend veranderd. Gemeenten zijn steeds meer verantwoordelijk gemaakt voor de financiële consequenties van de bijstand, met als sluitstuk de introductie van de Wet Werk en Bijstand (WWB). De vraag is in hoeverre deze financiële prikkel voor gemeenten heeft geleid tot een reductie van het aantal personen met een bijstandsuitkering. Om deze vraag te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van gemeentegergegevens voor de periode 2000-2007. Per gemeentegrootte worden verschillende budgetteringsregels gehanteerd, zodat bijvoorbeeld de zogenoemde difference-in-differences schattingsmethode kan worden toegepast voor gemeenten die zich nabij een 'grens' van de budgetteringsregel bevinden. Het onderzoek is ook van belang als input voor het lopend werk, in casu de ramingen van het bijstandsvolume, die door het ministerie van SZW worden gebruikt bij de vaststelling van de gemeentelijke bijstandsbudgetten. Voorts wordt expliciet geschat in hoeverre sprake is (geweest) van afwenteling vanuit de WWB naar de Wajong.

Capaciteitsinzet: 6 maanden (bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

Zelfstandigen zonder personeel (ZZP) en sociale zekerheid

Het aandeel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) in de beroepsbevolking groeit de laatste jaren spectaculair, en zal binnenkort waarschijnlijk boven de 10% uitkomen. Een belangrijke dimensie van deze ontwikkeling is averechtse selectie: indien de lage risico's ervoor kiezen om geen gebruik te maken van sociale zekerheidsarrangementen dan zullen de premies stijgen. Op termijn wordt zo de sociale zekerheid ondergraven. In eerste instantie zal de internationale literatuur worden verkend, en een exploratieve analyse worden verricht o.b.v. de Enquête Beroepsbevolking. In tweede instantie kan op basis van het SSB een (Mincer) loonvergelijking worden geschat, waarbij individuen ervoor kunnen kiezen om al dan niet te participeren, en al dan niet in loondienst. De grote vraag is of de individuele arbeidsongeschiktheids- en werkloosheidsrisico's deze selectie beïnvloeden.

Capaciteitsinzet: 6 maanden (bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

5.2 Programma Inkomen over de levensloop

Het programma Inkomen over de levensloop richt zich op de herverdeling van inkomen over de levensloop en de modellering van afwegingen van huishoudens over de levensloop. Er wordt een modelinstrument ontwikkeld waarmee beleidsvragen kunnen worden geanalyseerd die betrekking hebben op intertemporele afwegingen van huishoudens (levensloopbeleid), in het bijzonder uitreedge drag van ouderen en arbeidsaanbodgedrag van gezinnen met kinderen. Voorts worden specifieke beleidsvragen onderzocht, zoals de mate van herverdeling van inkomen over de levensloop en de gevolgen van leeftijdsspecifieke belastingregelingen.

Pensioen en de uittreedbeslissing

De onomkeerbaarheid van de uittreedbeslissing heeft consequenties voor de discussie over optimale pensioenen: DB of DC? Uittreding heeft vanwege de onomkeerbaarheid een optiewaarde: schokken in de hoogte van het pensioeninkomen kunnen niet meer worden opgevangen door meer uren te maken wanneer de persoon al is uitgetreden. Een DC-pensioen met zijn grotere onzekerheid over de hoogte van het pensioeninkomen vergt een grotere flexibiliteit en zal daarom uittreding vertragen. Dit project koppelt de uittreedbeslissing aan onzekerheid over het pensioeninkomen en relateert dit aan internationaal empirisch materiaal. Het project start met een verkenning van de literatuur en bouwt op basis daarvan een gestileerd model. Uitbreiding naar het levensloopmodel zal in een later stadium worden onderzocht.

Capaciteitsinzet: 13 maanden

Inkomen over de levensloop

De ontwikkeling van het inkomen en van de inkomensbronnen gedurende de levensloop biedt inzicht in de mate van herverdeling van inkomens door de overheid gedurende de levensloop en de mate van concentratie van het beroep op sociale zekerheid bij bepaalde groepen. In 2008 zijn op basis van paneldata levenslopen geconstrueerd met gegevens over inkomen en inkomensbronnen. In 2009 worden de geconstrueerde data ingezet voor onderzoek naar de mate van inkomensherverdeling door de overheid en voor de effecten van invoering van een spaar-WW.

Capaciteitsinzet: 9 maanden (bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

5.3 Programma Vergrijzing

In het programma Vergrijzing wordt onderzocht wat de gevolgen zijn van hervormingen in de verzorgingsstaat voor de lange-termijnhoudbaarheid van de overheidsfinanciën en de welvaartsverdeling tussen generaties. Er wordt ook onderzocht welke verdelingseffecten overheidsinvesteringen hebben in bijvoorbeeld infrastructuur, onderwijs en milieu. Het programma maakt gebruik van meer of minder gestileerde modellen met overlappende generaties, zoals het model GAMMA.

Vergrijzing

Eind 2009 zal een nieuwe vergrijzingstudie worden uitgebracht. Deze studie zal zich toespitsen op inhoudelijke vragen rond de herverdeling tussen generaties. Er zal ook aandacht zijn voor onderwerpen als milieu, infrastructuur, onderwijs en huizenmarkt. In een afzonderlijke publicatie zal aandacht worden besteed aan specifieke vragen van de studiegroep. Begrotingsruimte en inzicht worden gegeven in de budgettaire houdbaarheid in het licht van de vergrijzing. De vergrijzingstudie kent een aantal deelprojecten:

- Welvaartscriterium
- Overheidsinvesteringen
- Huizenmarkt
- Toekomstpaden - beleidsvarianten overheidsfinanciën
- Modelonderhoud

Totale capaciteitsinzet: 27 maanden

5.4 Programma Pensioenen

Het programma Pensioenen richt zich op lange-termijnsscenario's met betrekking tot het pensioenstelsel. De doelstelling voor de middellange termijn is om te bestuderen hoe verschillende pensioenstelsels kunnen bijdragen aan een beheersing van macro-economische risico's, aan risicodeling tussen generaties en aan een goed functionerende arbeidsmarkt. Op basis hiervan kan worden nagegaan in hoeverre het Nederlandse pensioenstelsel (met drie pijlers, waarvan de tweede - de pensioenfondsen - internationaal gezien omvangrijk is) nog is toegesneden op de uitdagingen van een vergrijzende bevolking. Het programma maakt gebruik van meer gestileerde modellen waar het gaat om het verkennen van nieuwe gebieden en van meer uitgewerkte modellen zoals GAMMA waar het gaat om de cijfermatige inschatting van meer specifieke beleidsmaatregelen.

Optimaliteit Nederlands pensioenstelsel

In dit project worden lopende en voor 2009 geplande onderzoeken in het kader van het NETSPAR-thema gebundeld en in het gemeenschappelijk raamwerk van een 'speciale publicatie' samengebracht. Thema van deze grote studie is de vraag of het Nederlandse stelsel van pensioenvoorzieningen optimaal is vormgegeven. Daarbij gaat het zowel om de verhouding tussen de drie pijlers als om de invulling van elk van deze pijlers. Deelprojecten die een bijdrage zullen leveren aan de publicatie:

- Schokbestendigheid pensioenstelsel
- Risicowaardering
- Risicodeling en economische groei
- Optimaal pensioenbeleid en -toezicht
- Eindrapport schrijven

Totale capaciteitsinzet in 2009: 29 maanden

5.5 Programma Macro-analyse

Het centrale thema van het programma *Macroanalyse* is het maken van macro-economische analyses voor de middellange en lange termijn. Het streven is om deze analyses te doen op wetenschappelijk verantwoorde wijze, met instrumentarium dat up-to-date is. De studies zijn op te delen in het maken van prognoses en het analyseren van beleidsvoorstellen. De prognoses voor de middellange (MLT) en lange termijn (LT) worden gemaakt in de vorm van scenario's. De MLT-scenario's worden gemaakt voorafgaand aan de verkiezingen, LT-scenario's onregelmatig (en nog minder vaak). Bij analyse van beleid gaat het om de verkiezingsprogramma's, voorstellen in het regeerakkoord, belastingverschuivingen (voor zover dat niet met MIMIC kan), en analyse van milieu-maatregelen.

Het belangrijkste instrument voor de MLT-analyses is op dit moment het macro-econometrische model SAFFIER. Er wordt onderzocht in hoeverre een DSGE-model nuttig kan zijn en op termijn zelfs SAFFIER zou kunnen vervangen. DSGE-modellen zijn de nieuwe standaard in de wetenschappelijke literatuur en worden veel toegepast bij centrale banken. Belangrijke verschillen met SAFFIER zijn de micro-economische onderbouwingen en de rol van verwachtingen.

Voorspellen met exogene variabelen (VARX)

In 2008 werd het VAR-project afgerond. Een combinatie van veel VAR-modellen bleek vaak nauwkeuriger te voorspellen dan de in het CEP en MEV gepubliceerde ramingen. In de VAR-ramingen werd geen gebruik gemaakt van exogene variabelen. Bij CEP en MEV blijkt de kennis over met name CAO-lonen belangrijk te zijn voor de ramingen. Ook heeft de raming van de wereldhandel grote invloed. In een VARX-model is wel ruimte voor exogene variabelen. Op deze wijze zou meer aangesloten worden bij de standaard CPB-ramingswijze door het gebruik van meer informatie. De onderzoeksvraag is uiteraard of deze informatie de nauwkeurigheid van de ramingen verbetert.

In het vorige project gebruikten we veel verschillende VAR-ramingen. Door de ramingen in een histogram te zetten, krijgen we niet alleen een puntschatting van de bbp-groei maar ook een verdeling. Het is echter nog onduidelijk hoe deze verdeling zich verhoudt tot de onzekerheid van de feitelijke bbp-groei. Dit kan onderzocht worden door de histogrammen te vergelijken met de historische data, en door Monte Carlo-simulaties.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Een DSGE-model van de Nederlandse economie

Eind 2008 zal een eerste versie van een DSGE-model klaar zijn. Dit model is relatief klein en eenvoudig. In 2009 kunnen we het model aanpassen en uitbreiden in de richting van een model

dat ook gebruikt kan worden voor beleidsanalyses. Daarvoor is onderzoek in een aantal richtingen nodig: fiscaal beleid, werkloosheid, schatten en groei.

Het is nodig om het overheidsbeleid uitgebreider te modelleren. Voor het praktisch gebruik hebben we meer uitgavencategorieën nodig en ook meer belastingtarieven. Bij de werkloosheid zullen we meer aangrijpingspunten voor het beleid moeten meenemen. De replacement rate en de wig hebben invloed op de onderhandelingspositie van werknemers en werkgevers.

In 2009 kunnen we beginnen met het schatten van het model. Op dit moment is de meest gebruikte methode het Bayesiaans schatten van DSGE-modellen als systeem. Het ligt voor de hand om daar bij aan te sluiten. Daarvoor is het nodig om zorgvuldig priors te formuleren omtrent de parameters, d.w.z. vooraf een bepaalde inschatting maken van de coëfficiënten. Als start stellen we stylized facts voor de Nederlandse economie op.

In 2009 zal duidelijk moeten worden waar de sterke en zwakke punten liggen van het model wat betreft beleidsanalyse. Voor welke vraagstukken kan een DSGE-model worden ingezet, en voor welke niet? Dat moet inzicht geven in de praktische bruikbaarheid voor het CPB.

Capaciteitsinzet: 30 maanden

Herschatten en onderhoud SAFFIER

Voor het maken van ramingen en analyses voor de korte en middellange termijn is het macromodel SAFFIER het belangrijkste ‘werkpaard’ van het CPB. Aangezien de economische werkelijkheid voortdurend in beweging is, is het voor de betrouwbaarheid en bruikbaarheid van de modeluitkomsten van belang dat ook de gedragsvergelijkingen van SAFFIER regelmatig worden geactualiseerd. Naast het herschatten over een meer actuele periode gaat het ook om het toetsen van nieuwe (theoretische) inzichten, bijvoorbeeld ten aanzien van het al dan niet vlakker verlopen van de Phillipscurve in de loonvergelijking en het incorporeren van vergrijzings-elementen in de consumptiefunctie. Daarnaast zal o.m. de specificatie van de productiefunctie worden onderzocht, waarbij wordt aangesloten bij de resultaten van de studie naar ‘skill biased technological change’. Ook de dynamische eigenschappen van het model krijgen aandacht. Het eindproduct is een geactualiseerd en wetenschappelijk verantwoord model dat kan worden ingezet om modelmatig te beantwoorden beleidsvragen en -analyses te verrichten.

Dit project is in 2008 gestart. De herschatte relaties zullen, voor zover relevant, ook ingebouwd moeten worden in het instrument voor de groeisom en output gap. Vooral de loonvergelijking en de productiefunctie met bijbehorende kapitaalreeksen zullen effecten hebben op de potentiële groei en output gap.

Capaciteitsinzet: 23 maanden (waarvan 15 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

Vergrijzing en werkloosheid

De commissie-Bakker (over de arbeidsparticipatie) verwacht in de toekomst grote tekorten op de arbeidsmarkt. Het idee is dat het arbeidsaanbod zal afnemen door de vergrijzing; als de vraag wel op niveau blijft ontstaan er tekorten. De werkloosheid zal afnemen door de vergrijzing. In onze standaard-analyses zorgen de lonen weer voor een nieuw evenwicht op de arbeidsmarkt, waardoor we alsnog uitkomen op de evenwichtswerkloosheid. In een kader in de MLT van september 2006 is echter ook aangegeven dat de vergrijzing een effect kan hebben op de evenwichtswerkloosheid. Dit kan vanwege discrepantie tussen loon en productiviteit van ouderen, de betere onderhandelingspositie van ouderen en de grotere moeite van ouderen een baan te vinden in het geval van werkloosheid.

Het is dus onduidelijk wat per saldo het effect is van de vergrijzing op de evenwichtswerkloosheid. Zijn er in de economische literatuur aanwijzingen voor een verband? In hoeverre zijn de instituties op de arbeidsmarkt van belang (impliciete contracten)?

Capaciteitsinzet: 6 maanden

5.6 Programma Productiviteit

Het programma *Productiviteit* heeft als centrale doelstelling inzicht te verwerven in de oorzaken van productiviteitsgroei, de macro-economische gevolgen van deze groei en de effecten van productiviteitsbeleid. Over vier jaar zal het programma een of meerdere modellen ontwikkeld moeten hebben die de relatie weergeven tussen concurrentie, technologie en menselijk kapitaal (de determinanten van productiviteit) en de gevolgen voor productiviteit en welvaart geanalyseerd hebben voor een aantal concrete maatregelen, die nu voorkomen in het beleid of de beleidsdiscussie. In 2009 zal het onderzoek zich richten op twee doelen:

- Het uitbouwen en operationeel inzetbaar maken van een model dat eind 2008 in rudimentaire vorm zal worden opgeleverd. Hierbij gaat het om een geaggregeerde model met de determinanten menselijk kapitaal en R&D; het beschrijft de belangrijkste mechanismen tussen deze twee cruciale determinanten van productiviteit en gaat in op de termijn waarop beleidsvoorstellen zich manifesteren.
- Het tweede doel is zo veel mogelijk empirische invulling te geven aan concrete beleidsvarianten., en zodoende met het model standaard-varianten, effecten op lange termijn, de gevolgen voor de houdbaarheid van de overheidsuitgaven, en mogelijke afruilen te analyseren.

Productiviteitsonderzoek

Het werkplan voor het programma productiviteit heeft vooralsnog een voorlopig karakter. Begin 2009 wordt in een midterm-review de balans wordt opgemaakt van het programma tot nu toe, met daaraan gekoppeld een beslissing over de voortzetting van de financiering door de departementen. Hieruit zal belangrijke feedback komen over de volgende fase van het programma, waarvoor 50 maanden zijn begroot. Dit komt overeen met de afspraken die gemaakt zijn met de ministeries. De inzet wordt voor de helft gefinancierd door de ministeries van OCW, EZ en Financiën en mogelijk LNV.

Beoogde onderwerpen zijn:

- Menselijk Kapitaal
- Concurrentie en FDI
- De doorwerking van beleid naar welvaart
- Uitbouw instrumentarium.

Totale capaciteitsinzet: 50 maanden

5.7 Programma Onderwijs en wetenschap

Het programma *Onderwijs en wetenschap* doet onderzoek naar de productie van human capital en de opbrengsten van human capital in termen van lonen, productiviteit, groei en niet-financiële opbrengsten. De onderzoeksagenda voor de komende jaren heeft drie speerpunten:

- **Beleidsvaluatie:** In gesprekken tussen CPB en SG OCW is afgesproken een samenwerkingsrelatie op te zetten met als doel het vaststellen van effecten van beleid. Dit betreft adviseren bij opzet en uitvoeren van beleid, en evalueren van effecten. In dit kader wordt deelgenomen aan het Topinstituut voor Onderwijs Onderzoek.
- **Human capital spillovers aan de bovenkant, met als mogelijke projecten:**
 - Excellentie: Hoe krijgen we meer excellentie in Nederland?
 - Internationalisering van onderwijs
 - Kwaliteit leraren: Hoe krijgen we goede leraren in Nederland?
- **Human capital spillovers aan de onderkant, met als mogelijke projecten:**
 - Invloed van niet-schoolse factoren op productie van human capital
 - Draagt onderwijsstelsel bij aan sociale ongelijkheid?
 - Effect van diverse projecten tegen voortijdig schoolverlaten.

De voorgenomen projecten voor 2009 zijn deels conditioneel op externe financiering.

Evaluaties OCW

Dit project richt zich op het evalueren van de effecten van onderwijsbeleid. Hiervoor bestaan verschillende mogelijkheden. Een mogelijkheid is om op het terrein van voortijdig schoolverlaten te kijken naar de effecten van de uitbreiding van het convenanten-beleid naar alle RMC-regio's. In eerste instantie is dit beleid gestart in 14 regio's en vervolgens uitgebreid naar alle 39 regio's. Deze gefaseerde invoering biedt mogelijkheden om de effecten vast te stellen. Een andere mogelijkheid betreft de evaluatie van het recent opgericht scholingsfonds voor leraren. In de eerste ronde waren middelen beschikbaar voor 5000 van de 7500 aanmeldingen. De niet-gehonoreerde aanvragers kunnen benut worden als controlegroep voor het vaststellen van het effect van scholing op de mobiliteit en beloning van leraren. Andere mogelijkheden zijn nog het vergelijken van het rendement van verschillende vormen van speciaal (basis) onderwijs door te kijken naar de latere maatschappelijke posities van deelnemers of het evalueren van de effecten van verschillende vormen van toezicht in het onderwijs. Door de Inspectie van het onderwijs is recent gekozen voor aselechte toewijzing van verschillende vormen van toezicht. De precieze invulling van dit project hangt af van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van gegevens. Bij de uitvoering zal worden samengewerkt met TIER (Top Institute for Evidence Based Education Research) en de Inspectie van het Onderwijs.

Capaciteitsinzet: 9 maanden

Risicogedrag van jongeren

Tieners begeven zich in tal van risicovolle activiteiten die grote implicaties kunnen hebben voor zowel hun huidige als toekomstige leven. Activiteiten zoals roken, drinken en het gebruiken van drugs vormen een niet-schoolse factor die schadelijk kan zijn voor de opbouw van human capital maar ook op lange termijn negatieve effecten hebben voor de productiviteit en de fysieke en mentale gezondheid. Zo kan het vroeg gebruiken van drugs leiden tot later verslavingsgedrag, deelname aan illegale activiteiten en sociale uitsluiting. Er bestaat de laatste jaren steeds meer zorg over het gebruik van Nederlandse jongeren, bijvoorbeeld het alcoholgebruik onder Nederlandse jongeren blijkt de afgelopen jaren snel toe te nemen en het hoogst te zijn binnen Europa.

Het gedrag van tieners werd tot voor kort vooral door andere disciplines, vooral de ontwikkelingspsychologie en psychiatrie, bestudeerd. Echter, de afgelopen jaren neemt de belangstelling van economen snel toe. Dit project, dat betrekking heeft op human capital spillovers aan de onderkant, beoogt de inzichten rond dit relatief nieuwe onderzoeksterrein in kaart te brengen, te vertalen naar de Nederlandse situatie en eigen empirisch onderzoek te doen naar de effectiviteit van beleid en de lange-termijneffecten van risicogedrag van jongeren.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Valorisatie bij publiek-private samenwerking

Dit is een doorlooppject van het werkplan 2008. De afgelopen jaren is publiek-private samenwerking sterk bevorderd door beleid, denk bijvoorbeeld aan de FES-projecten. Leidt dit daadwerkelijk tot valorisatie van wetenschappelijke kennis, d.w.z. dat universiteiten hun kennis te gelde kunnen maken? Een alternatieve opvatting, van onder meer Minister Plasterk van OCW, is dat topwetenschap vanzelf tot valorisatie leidt. Dit project onderzoekt de valorisatie van kennis op basis van gehonoreerde en niet-gehonoreerde FES-projecten. Het ministerie van OCW heeft voorgesteld op dit project samen te werken met het Rathenau-instituut, bijvoorbeeld wat betreft het verzamelen van gegevens.

Capaciteitsinzet in 2009: 5 maanden

5.8 Programma Sociale cohesie

Met het programma *Sociale cohesie* betreedt het CPB een nieuw onderzoeksterrein. Beleidsmatig raakt sociale cohesie bijvoorbeeld aan vragen over segregatie, witte/zwarte scholen, integratie van allochtonen, voortijdig schoolverlaten, krachtwijken, polarisatie van het politieke landschap, high trust society. Veelgenoemde thema's zijn hierbij: maatschappelijke integratie, leefbaarheid, criminaliteit en veiligheid. Sociale cohesie lijkt zowel een doel op zich te zijn als een middel voor het bereiken van meer welvaart en productiviteit. Binnen de economische wetenschap bestaat onder verschillende namen al veel aandacht voor sociale cohesie. NWO kent sinds 1997 een onderzoeksprogramma Sociale Cohesie en de Wereldbank doet er onder de naam Social Capital veel onderzoek naar. Er bestaat een groeiende empirische literatuur over de effecten van sociaal kapitaal op verschillende economische uitkomsten. De start van het programma Sociale cohesie zal bestaande kennis over sociale cohesie in kaart brengen.

Kansrijk Cohesiebeleid

Naar analogie van Kansrijk Kennisbeleid zal een inventarisatie worden gemaakt van harde evidentie over de effecten van beleid op het terrein van sociale cohesie. Gestart zal worden met een literatuurstudie die in kaart brengt wat economen op dit terrein hebben gedaan en onderzoekt welke richtingen het meest veelbelovend lijken voor het CPB. Vervolgens zullen lijnen worden uitgezet voor de studie Kansrijk Cohesiebeleid. Deze studie beoogt op basis van de relevante literatuur aan te geven welk beleid het meest kansrijk is. Daarvoor zal mogelijk ook eigen empirisch onderzoek worden gedaan naar de effecten van beleid in Nederland, bijvoorbeeld op het terrein van segregatie, krachtwijken, integratie van allochtonen of voortijdig schoolverlaten. Het doel is deze studie begin 2010 te publiceren.

Capaciteitsinzet in 2009: 13 maanden

Witte en zwarte scholen

In het beleid bestaat de zorg dat concentratie van bepaalde bevolkingsgroepen, vooral allochtone leerlingen, in dezelfde scholen een negatief effect heeft op de leerprestaties en mogelijk ook leidt tot andere ongewenste uitkomsten. Dit project beoogt de effecten van segregatie van leerlingen in het basisonderwijs te onderzoeken op basis van gegevens uit het PRIMA-onderzoek. Een kernprobleem bij het onderzoek van de effecten van segregatie is dat ouders en kinderen zelf bepalen naar welke scholen ze gaan waardoor niet-geobserveerde selectie de schattingen kan beïnvloeden. In dit project worden twee benaderingen gehanteerd om dit probleem op te lossen. In de eerste plaats zal worden onderzocht in hoeverre grootschalige herstructureringen van wijken geleid hebben tot veranderingen in de

samenstelling van de leerlingenpopulaties. Deze variatie in schoolpopulaties kan vervolgens worden benut om het oorzakelijk effect van de *'peers'* vast te stellen. De tweede benadering maakt gebruik van tweelingen binnen het PRIMA-onderzoek. Een aanzienlijk deel van deze tweelingen zit in verschillende klassen. Dit biedt de mogelijkheid om het effect van variatie in de samenstelling van klassen te onderzoeken.

Capaciteitsinzet: 12 maanden

5.9 Programma Zorg

Vanwege de recente komst van een nieuwe programmaleider wordt het programma Zorg pas eind 2008 verder uitgewerkt. Onderstaande beschrijving en de voorgestelde projecten zijn derhalve, op sommige punten, wat meer tentatief.

Het programma Zorg richt zich op de ordenings- en transitievraagstukken in het kader van de hervorming van het Nederlandse zorgstelsel. Die hervorming is nodig om te kunnen voldoen aan de hoge eisen die aan de zorgsector worden gesteld: vernieuwende zorg leveren van voldoende kwaliteit tegen aanvaardbare kosten, en bovendien voldoen aan eisen van sociale rechtvaardigheid tegen de achtergrond van veranderende sociaal-culturele en internationale verhoudingen. De centrale beleidsvraag is welke inrichting van de zorgsector hier het best op inspeelt.

De kern van het onderzoeksprogramma bestaat uit drie onderdelen: ex-post evaluaties van het gevoerde beleid, ordeningsvraagstukken voor de zorginkoop en ordeningsvraagstukken voor de zorgverzekeringen. Voor elk van deze drie onderdelen zijn een aantal potentiële onderzoeksvragen geformuleerd. Daarnaast wordt tijd uitgetrokken voor het onderzoeksinstrumentarium, voor het ‘lopend werk zorg’ en voor het EU-project ANCIEN. Bij diverse projecten zal worden samengewerkt met andere kennisinstituten, zoals SCP, CBS, NZa en universiteiten. Ook zal gekeken worden naar mogelijkheden voor samenwerking met onderzoeksinstituten in het buitenland (waarschijnlijk Duitsland).

Begin 2010 organiseert de sector, zo mogelijk in samenwerking met andere onderzoekers, een conferentie met als werktitel “*Health care reform in the Netherlands: lessons learned and challenges ahead*”. Het gaat hierbij primair om een evaluatie vanuit economisch perspectief van de wijzigingen die in het Nederlandse zorgstelsel zijn doorgevoerd en de vraag welke vervolgstappen aan de orde zijn. Naast presentaties van onze eigen onderzoeksresultaten en die van anderen is er ruimte voor internationaal bekende economen om hun visie te geven. De positieve dan wel negatieve ervaringen die men in andere landen zoals de Verenigde Staten, Duitsland en België met de inrichting van de gezondheidszorg heeft opgedaan kunnen immers een aanmerkelijke verdieping betekenen voor de beleidsdiscussie in Nederland.

Ex-post evaluaties Zorg

De afgelopen jaren zijn al enkele forse stappen gezet in de richting van een hervorming van de zorgsector, met als meest in het oogspringende element de introductie van het nieuwe zorgverzekeringsstelsel in 2006. Om te beoordelen of dit de goede koers is, is het zaak de reeds geïmplementeerde veranderingen zorgvuldig te evalueren. Vaak zal dit kunnen geschieden in samenwerking met andere instellingen. Mogelijke onderwerpen:

- Het B-segment (vrijgegeven ziekenhuisbehandelingen)
- Bekostiging van huisartsenzorg: effect van verandering in vergoedingssystematiek op het voorschrijfgedrag van huisartsen en op de kwaliteit van de geleverde zorg?
- Concurrentie vrije beroepen in de zorg: is er meer of minder concurrentie gekomen bij vrije beroepen in de zorg, zoals verloskundigen en huisartsen? In 2008 is reeds gekeken naar de ontwikkeling bij fysiotherapeuten.
- Selectief inkoopbeleid verzekeraars
- Introductie van de WMO.

Capaciteitsinzet in 2009: 6 maanden

Orderingsvraagstukken zorginkoop

Ook al is een kernelement van de hervorming, althans bij de cure, dat verzekeraars een regierol zouden moeten vervullen bij de zorginkoop, lijkt het toch praktisch gezien handig om onderscheid te maken tussen vraagstukken op het gebied van de zorginkoop en vraagstukken op het gebied van de zorgverzekeringen, zonder daarbij overigens de ogen te sluiten voor de onderlinge relaties. Bij de zorginkoop kan het gaan om de volgende deelprojecten:

- Vangnet voor zorginstellingen die dreigen om te vallen
- Numerus fixus voor artsenopleidingen: nog nodig? Zo ja, op welke wijze moet je dan het aantal opleidingsplaatsen bepalen?
- Protocollering
- Vrije keuze van zorgverlener.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Orderingsvraagstukken zorgverzekeringen

De beleidsvragen voor wat betreft het zorgverzekeringstelsel richten zich vooral op de hervorming van de AWBZ. Dat neemt niet weg dat er nog enkele resterende vragen leven rond de Zvw, met name rond het eigen risico en de risicoverevening.

- Verzekerbaarheid (en verevenbaarheid) van AWBZ-voorzieningen; welke afbakening tussen Zvw, AWBZ en WMO is opportuun?
- Indicatiestelling en normvaststelling in de AWBZ: hoe moet de indicatiestelling en de vaststelling van normuitkeringen in de romp-AWBZ verlopen?
- Zorgsparen: kan het systeem van zorgsparen, als onderdeel van een levensloopregeling, ook in Nederland een rol spelen? (ondersteund door de sector Arbeidsmarkt en welvaartsstaat)
- Eigen risico: hoe effectief kan een inkomensafhankelijk eigen risico zijn?
- Risicoverevening Zvw

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Marktordeningsinstrumentarium zorg

Veel marktordeningsvragen in de zorg vergen een analyse van de strategische interacties tussen marktpartijen. Te denken valt aan verticale en horizontale fusies tussen marktpartijen, effecten van regulering van prijzen en kwaliteit van zorgproducten, beperkingen of uitbreiding van de mogelijkheid tot selectief contracteren, of imperfecte risicoverevening. Om uitspraken te kunnen doen over dit soort beleidsvragen is het nuttig om over een toegepast industrieel-organisatiemodel (IO-model) te beschikken. Het doel is een of meerdere basismodellen te ontwikkelen die de zorginkoopmarkt en de zorgverzekeringsmarkt in samenhang behandelen en het mogelijk maken de effecten van beleid kwalitatief te analyseren. De analyse beperkt zich tot de ziekenhuiszorg. We gaan het project samen met de NZa uitvoeren.

Verwachte output: Discussion Paper (als voortraject van wetenschappelijke publicatie)

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Langdurige zorg voor ouderen

Naar verwachting gaat op 1 januari 2009 het project ANCIEN (Assessing Needs of Care in European Nations) van start, een Europees onderzoeksproject naar langdurige zorg voor ouderen. Het project maakt deel uit van het 7e kaderprogramma van de Europese Commissie en wordt uitgevoerd door een consortium van 19 partners uit 16 landen. Het Nederlandse en Belgische planbureau leveren elk een wetenschappelijk coördinator voor dit project, terwijl het in Brussel gevestigde internationale onderzoeksinstituut CEPS als algemeen coördinator optreedt. Een van de doelen is om ramingen te maken van behoefte, aanbod en gebruik van langdurige zorg voor enkele geselecteerde EU-landen met verschillende systemen van organisatie van langdurige zorg. Tevens zal een analyse worden gemaakt van de voor- en nadelen van de verschillende systemen. In 2009 wordt begonnen met het uitgebreid in kaart brengen van de systemen van langdurige zorg in de betrokken EU-landen.

Verwachte output (geheel ANCIEN): working papers, computermodel, workshops, eindconferentie, eindrapport (2009-2012)

Capaciteitsinzet in 2009: 8 maanden

5.10 Programma Publiek/semipubliek

Het programma Publiek/semipubliek richt zich op twee globale onderzoekslijnen: i) *corporate governance* van en de interne aansturing binnen semi-publieke instellingen; ii) productiviteit en effectiviteit van de (semi-)publieke sector. Ten aanzien van de *governance* van semi-publieke instellingen is een centrale vraag: onder welke voorwaarden biedt de interne *governance* van instellingen met een maatschappelijke doelstelling voldoende waarborgen om publieke taken op afstand van de (centrale) overheid te zetten of houden? Als vervolg op de verkennende analyse naar de Maatschappelijke Onderneming zal onderzoek worden gedaan naar de woningcorporaties (overloop van de Brede Woningmarkt studie) en het Middelbaar Onderwijs. In het verlengde van *governance* vraagstukken voor instellingen als geheel, speelt ook de vraag hoeveel ruimte professionals binnen daarbinnen nodig hebben. Voor zowel de huisartsen- en re-integratiebranche volgt dan ook onderzoek, met als leidende vraag of discretionaire ruimte voor professionals een heilzame werking heeft op publieke doelen. De tweede onderzoekslijn, gericht op de productiviteit en effectiviteit van de (semi-)publieke sector, is sterk empirisch van aard. Hierbij wordt voortgebouwd op eerder opgedane ervaringen met onder andere de effectiviteit van CWI-kantoren en politiekorpsen. Zoveel als mogelijk zal in het nieuwe onderzoek de nadruk liggen op de kwaliteit van dienstverlening, met name bij ziekenhuizen en verpleeginstellingen.

Concurrentie in het middelbaar onderwijs

Dit onderzoek vormt een *follow-up* van het project Concurrentie in het Basisonderwijs. Analoog aan het basisonderwijs zal voor middelbare scholen het effect van concurrentie op de prestaties van scholen (i.e. testcores, uitval) worden geschat. Naast concurrentie tussen scholen kan echter ook (interne) druk van betrokkenen, zoals die van ouders van leerlingen, bedrijfsleven en gemeenten ('*stakeholders*') disciplinerend naar scholen werken: hoe sterk is dit georganiseerd? En biedt dit een goed alternatief voor de (beperkte) concurrentie tussen scholen? De ministeries van OCW, FIN en EZ zijn geïnteresseerd als eventuele sponsors van dit onderzoek.

Verwachte output: CPB Discussion paper en een Nederlands artikel, gericht op beleidswereld.

Tijdsplanning: in overleg met de betrokken ministeries nader te bepalen.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Re-integratie en de professional

Bij de re-integratie van werklozen en arbeidsgehandicapten spelen casemanagers van UWV en gemeenten een belangrijke rol. De vraag is hoeveel ruimte deze casemanagers nodig hebben om naar eigen inzicht cliënten naar werk te begeleiden: kan vertrouwd worden op hun intrinsieke motivatie bij het verrichten van hun werk, of is vooral sturing op prestaties (plaatsing in werk) noodzakelijk? Dit empirische onderzoek, waaraan ook de afdeling Sociale Zekerheid zal

meewerken, probeert met enquêtegegevens van de sociale diensten van gemeenten hier meer zicht te krijgen. Het onderzoek wordt, indien mogelijk, uitgebreid door samenwerking met SEO, dat reeds toegang heeft tot omvangrijke administratieve bestanden.

Tijdsplanning: start in medio 2009, oplevering van (laatste) rapport begin 2010.

Capaciteitsinzet: 7 maanden (waarvan 1 maand van de sector Conjunctuur en collectieve sector)

Effectiviteit van (semi-)publieke sector

Ook het thema “productiviteit en effectiviteit van de collectieve sector” zal actueel blijven. De ambitie hierbij is de kwaliteit van semi-publieke dienstverlening zoveel mogelijk centraal te stellen – met name die binnen de zorgsector (ziekenhuizen en verpleegtehuizen). De laatste jaren zien we voor steeds meer sectoren dat gegevens over de kwaliteit van diensten door de overheid transparant gemaakt worden. Wat betekent dit voor de concurrentie tussen instellingen? Hoe effectief is de inzet van publieke middelen? En is informatie voldoende betrouwbaar? De beoogde deelprojecten hierbij zijn:

- Effectiviteit van verpleeginstellingen
- Concurrentie, informatie en kwaliteit van ziekenhuizen

Verwacht output: CPB Discussion Papers.

Tijdsplanning: beide deelonderzoeken zullen naar verwachting eind 2009 worden opgeleverd.

Totale capaciteitsinzet: 10 maanden

5.11 Programma Financiële markten

De kredietcrisis, een financiële crisis met grote impact, maakt duidelijk hoe groot het belang van financiële markten is, ook voor de Nederlandse economie, en welke invloed deze markten kunnen hebben op de wereldwijde economische ontwikkelingen. Het CPB zet momenteel, in overleg met diverse departementen en andere externe partners, een programma Financiële Markten op. Hierbij zal onder meer worden samengewerkt met DNB. De omvang van het programma hangt af van de eventuele externe financiering. Vanzelfsprekend worden de financiële markten gezien in de context van een globaliserende wereld.

Onderzoeksvragen betreffen onder meer: welke mechanismen en oorzaken lagen ten grondslag aan de crisis? Een beter begrip van onderliggende oorzaken is immers onontbeerlijk voor het nadenken over beleid om toekomstige crises te voorkomen. Hoe werkt de crisis door op de reële economie? Dit is een belangrijke vraag vanwege de macro-economische implicaties van de crisis. Wat zijn mogelijke beleidsimplicaties (vooral m.b.t. Nederland)? Hierbij zal worden gekeken naar vraagstukken gerelateerd aan ordening, regulering, concurrentie en stabiliteit van de financiële sector. Onder meer zal aandacht worden besteed aan variabele beloning. Tot slot, wat zijn mogelijke consequenties en eventuele bijwerkingen van overheidsingrijpen in de financiële sector?

Concrete projecten krijgen later invulling; de capaciteitsinzet is in eerste instantie nog bescheiden.

Kredietcrisis

Bijdrage aan de discussie over de marktorderingsvraagstukken rond de kredietcrisis. Centrale vraag betreft in eerste instantie het begrijpen van het complexe samenspel aan oorzaken van de kredietcrisis die zich in 2007 en 2008 manifesteerde. In het verlengde daarvan wordt, met het oog op de toekomst van de financiële sector, gekeken naar vraagstukken gerelateerd aan ordening, regulering, concurrentie en stabiliteit van de financiële sector.

Verwachte output: speciaal onderwerp CEP, CPB Document

Capaciteitsinzet: 9 maanden + PM (waarvan 3 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

5.12 Programma Energie

De drie doelen van het energiebeleid – schoon, betrouwbaar en betaalbaar – hangen nauw samen met zorgen omtrent klimaatverandering, voorzieningszekerheid en stijgende energieprijzen. Het programma Energie richt zich, vanuit het perspectief van ordening, op thema's gerelateerd aan voorzieningszekerheid en de uit liberalisering voortvloeiende marktstructuur. Voorzieningszekerheid is belangrijk in het licht van de afnemende voorraden fossiele brandstoffen en de toenemende afhankelijkheid van de aanvoer van gas en olie vanuit een beperkt aantal landen. Voor Nederland speelt binnen dit thema verder de afnemende gasvoorraad. De gevolgen van een onder druk staande beschikbaarheid van voldoende energiebronnen werkt door in de hele economie, en is dan ook een breder aandachtspunt in het onderzoek van CPB. Het onderwerp marktstructuur omvat onder meer de afbakening tussen de publieke en private sector en de vormgeving van regulering en aanvullende instrumenten.

Regulering van netwerkbedrijven

Voor economisch orderingsbeleid is de afbakening en samenwerking tussen het private en publieke domein in de energiesector zeer relevant. Daarnaast worden er regelmatig zorgen geuit dat er onvoldoende geïnvesteerd wordt in infrastructuur, zie bijv. een in 2008 verschenen studie van de WRR, *Sturen op infrastructuur: Een investeringsopdracht*. Dit project wordt langs twee lijnen ingestoken. De eerste lijn kijkt naar de vraag of er vanuit een theoretisch perspectief reden tot zorg is voor een sub-optimaal investeringsniveau, gegeven dat de energiemarkt gereguleerd wordt. Kernvraag is bij welke vorm van regulering eventuele verstoringen van investeringsprikkels minimaal zijn. Daarbij wordt expliciet rekening gehouden met het feit dat het voor toezichthouders lastig is om zich (volledig) te committeren en met het feit dat alle informatie die door de toezichthouder ten behoeve van de regulering wordt gebruikt, juridisch toelaatbaar moet zijn. De tweede lijn kijkt naar de vraag op welke wijze toezichthouders in de praktijk reguleren. Welke vorm van regulering kiezen zij en waarom? Dit project heeft raakvlakken met het hierna beschreven project TRansitie van Energie InfrastructuureN (EOS-TREIN) waarin het CPB participeert.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

TRansitie van Energie InfrastructuureN (TREIN)

De inpassing van grote hoeveelheden decentrale opwekking – wind, zon en (micro-)WKK – in het elektriciteitsnetwerk vergt substantiële aanpassingen van het distributienetwerk. Deze aanpassingen zijn in beginsel technisch van karakter, denk bijvoorbeeld aan 'smart grids' en de uitrol van slimme meters, maar de wijze en het tempo waarin deze aanpassingen plaatsvinden worden mede beïnvloed door de toezichthouder (via regulering van netwerkbedrijven) en door

investeerders in decentrale opwekkingscapaciteit (via subsidies en belastingen). Het CPB participeert in een multidisciplinair onderzoek naar deze ontwikkelingen. Het economisch deel van het onderzoek richt zich op de vraag welke vorm van regulering vanuit een welvaartsperspectief optimaal is. Daarbij zal expliciet rekening worden gehouden met asymmetrische informatie tussen netwerkbedrijven en de toezichthouder, als ook de te verwachten reactie van marktpartijen op regulering (gebruik makend van inzichten uit behavioral economics).

Dit project wordt in samenwerking uitgevoerd met de Technische Universiteit Eindhoven, KEMA, Gasunie, UvA (CREED) en Continuon. Het is gestart in 2008; oplevering medio 2009.
Capaciteitsinzet in 2009: 9 maanden

Inkoopmacht op Europese gasmarkt

Het veiligstellen van de Europese voorziening van aardgas op de lange termijn staat sterk in de belangstelling van zowel EU als nationale overheden (zie bijv. het *Energierapport 2008* van de Nederlandse regering en de komende *Strategic EU Energy Review*). Een belangrijke vraag is of, als gevolg van de stijgende afhankelijkheid van gasimporten van buiten Europa (bijv. Rusland en Algerije), de Europese consument zal zijn overgeleverd aan marktmacht van een beperkt aantal producerende landen. In het verlengde daarvan: kan beleid bijdragen aan het verminderen van deze marktmacht? Het doel van dit project is om te analyseren welke factoren de onderhandelingsmacht van Europese afnemers beïnvloeden, en of nationaal c.q. gecoördineerd Europees deze onderhandelingspositie kunnen versterken. Daarbij wordt ook gekeken naar de vraag of versterking van de inkoopmacht samengaat met (of ten koste gaat van) concurrentie op de gasmarkt. Hiertoe zal de methodiek van economische onderhandelingsmodellen en inzichten uit marktmacht in verticale ketens worden toegepast op de internationale gasector.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

5.13 Programma Wonen

Het programma is gericht op het maken van analyses en verkenningen op het brede terrein van wonen: o.a. woningbouw, exploitatie onroerend goed, sociaal huurbeleid, fiscale behandeling woningbezit, ruimtelijke ordening. Het komend jaar zal in het kader van dit programma de brede studie van de woningmarkt worden afgerond die het CPB in 2008 is begonnen. Daarin worden o.m. alternatieven voor het huidige op wonen gerichte beleid onderzocht alsmede de effecten daarvan op de huurwoningmarkt, de koopwoningmarkt, de interactie tussen die twee en uitstralingseffecten buiten de woningmarkt.

Integrale woningmarktstudie

In 2009 wordt verder gewerkt aan de integrale woningmarktstudie. In deze studie worden analyses gepresenteerd van de economische effecten op de woningmarkt en daarbuiten van alternatieven voor het huidige woonbeleid. Dit project bouwt voort op eerdere studies naar de koopwoningmarkt en de huurwoningmarkt. De studie voegt daaraan toe een beeld van de interactie tussen beide markten, een expliciete schets van alternatieven voor het huidige beleid en de daarvan gevolgen op de koopkracht, de arbeidsmarkt en externe effecten. In dit project wordt samengewerkt met het SCP. Werk aan deze studie is medio 2008 begonnen met de ontwikkeling van mogelijke eindbeelden voor een alternatieve inrichting van de woningmarkt en de ontwikkeling en/of ijking van het benodigde analyse-instrumentarium. Ten behoeve van de te publiceren Speciale studie zal gewerkt worden aan:

- Opstellen en analyseren van cijferbeelden van de lange termijn economische effecten van een alternatieven voor het huidige woonbeleid
- Ontwikkelen en analyseren van tijdpaden voor beleidsaanpassing, transitie en tussentijdse effecten
- Nazorg (o.m. presentaties, varianten voor SER).

Capaciteitsinzet: 15 maanden (waarvan 3 bij de sector Conjunctuur en collectieve sector en 2 bij de sector Marktordening)

5.14 Programma Ruimtelijke economie en agglomeratie

Het programma is gericht op het maken van regionale en ruimtelijke analyses alsmede kosten-batenanalyses (KBA's) van grote projecten voor zover deze sterk met de grondmarkt zijn verbonden. Belangrijke vragen zijn: Waar is sprake van agglomeratie-effecten door infrastructuur, (hoe) kunnen die worden gekwantificeerd en wat betekenen deze voor de verantwoordelijkheidsverdeling over de verschillende overheden? Theoretisch onderzoek naar de werking van de grondmarkt in diverse situaties moet helpen om richting te geven aan het empirisch onderzoek. Resultaten zijn een belangrijke stap in de nagestreefde verbreding en verdieping van de (methodologie van) kosten-batenanalyse. Dit is mede gewenst door de vele verzoeken om *second opinions* te maken op KBA's over gebiedsontwikkeling.

Agglomeratie, subsidiariteit en grondprijzen

In 2009 zal een brede en overkoepelende studie (Speciale publicatie) worden gemaakt over de relaties tussen (allerlei aspecten van) ruimte, mobiliteit, bestuur en productiviteit. De studie die naar verwachting in 2010 verschijnt heeft als belangrijke bouwstenen de onderzoeken die de afgelopen jaren binnen de sector zijn verricht, te weten i) inventarisatie van theorieën over agglomeratie-effecten, ii) empirisch onderzoek naar de omvang van agglomeratie-effecten op de arbeidsmarkt, mede in relatie tot infrastructuur, en iii) onderzoek door middel van analyse van grondprijzen van de ruimtelijke schaal waarin publieke voorzieningen werken (subsidiariteitskwestie). Op korte termijn zal een outline voor die overkoepelende publicatie worden opgesteld. Daarbij kunnen nog witte vlekken naar voren komen die aanvullend (literatuur)onderzoek vereisen. Naast de drie bovengenoemde studies past daarin ook een stuk over de financiële verhoudingen tussen het Rijk en de lagere overheden vanuit de sector Conjunctuur en collectieve sector. Ook de sector Internationale economie zal een bijdrage leveren.

Capaciteitsinzet: 24 maanden (waarvan 7 bij de sector Conjunctuur en collectieve sector en 2 bij de sector Internationale economie)

Samenwerkingsprojecten Ruimtelijke economie en agglomeratie

Er staat een aantal samenwerkingsprojecten op de rol op het gebied van ruimtelijke economie en agglomeratie, namelijk:

- Het WPRB (Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, een samenwerkingsverband van de planbureaus en het NIDI) zal weer een publicatie maken, dit maal over (regionale) bevolkingskrimp. Het CPB zal een theoretisch getint hoofdstuk schrijven hoe krimp regionaal-economisch verschillend uitwerkt, eerst op de woningmarkt, daarna op de samenstelling van de bevolking en ten slotte de werkgelegenheid.

- NICIS-project Stedelijke netwerken: het CPB heeft toegezegd jaarlijks een bijdrage te leveren aan dit onderzoek dat 4 jaar loopt, geleid door de Universiteit Utrecht. Medewerking is wel afhankelijk van het NICIS-werkplan dat op dit moment nog weinig is uitgewerkt.
- In het kader van de ontwikkeling (in samenwerking met de Vrije Universiteit) van methodieken om de effecten van RO-beleid in kaart te kunnen brengen wordt verder onderzoek gedaan naar de locatiekeuze van huishoudens en met name van (hoog opgeleide) tweeverdieners, die een ingewikkeldere woon-werk relatie hebben dan éénverdieners. De eventuele gevolgen voor de woon-werkafstand, woonlocatie en preferenties op de huizenmarkt worden onderzocht.

Totale capaciteitsinzet: 9 maanden (alleen CPB-inbreng)

5.15 Programma Mobiliteit en infrastructuur

Kern van het onderzoek in het programma is het maken van analyses en scenario's op het terrein van mobiliteit, het incidenteel zelf uitvoeren van KBA's van grote projecten, kwaliteitsborging in de vorm van second opinions op onderzoeken door anderen en verdieping en verbreding van de methodiek van KBA's. In het kader van dat laatste aspect wordt komend jaar onder meer verder onderzoek gedaan naar de kwantificering van indirecte effecten van mobiliteitsbeleid. Ook wordt onderzoek gedaan naar methoden om de welvaartseffecten van verstedelijkingsbeleid in combinatie met OV beleid in kaart te brengen, alsmede naar een methode om de baten van verbeteringen in de robuustheid van het transportnet te kwantificeren.

Indirecte effecten

Dit betreft onderzoek naar kwantificering van de indirecte effecten van transportlijn-infrastructuur met de methode van het Britse Ministerie van Transport (*Department for Transport*; DfT). Het moet leiden tot aanvulling van de OEI-methodiek. Het onderzoek uit 2008 kan in 2009 een vervolg krijgen door de methodiek en bevindingen ook voor andere terreinen dan transport lijninfrastructuur uit te werken:

- Indirecte effecten van (lucht)havens (=puntinfrastructuur): de VU heeft in 2001 gestudeerd op de indirecte effecten voor Schiphol. Die studie is echter conceptueel van aard en bevat geen praktische richtlijnen voor de kwantificering ervan. CPB-onderzoek kan mogelijk ook meer licht werpen op vestigingsplaatsbaten. Naar aanleiding van KBA's vindt vaak veel discussie plaats over de baten van vestigingsplaatsfactoren die aan mainportfuncties of infrastructuur verbonden zouden zijn en die hoofdkantoren zouden aantrekken.
- Ook een kilometerheffing of een andere vorm van direct beprijzen van weggebruik (Anders Betalen voor Mobiliteit; ABvM) heeft effect op de bereikbaarheid met conceptueel dezelfde indirecte effecten als infrastructuur. Kan ook voor dergelijk beleid de DfT-methode voor kwantificeren van indirecte effecten gebruikt worden, en hoe kan dit dan praktisch vorm krijgen? In 2007 heeft het RPB hier ook naar gekeken maar verder onderzoek is gewenst. De ministeries van Economische Zaken en Financiën hebben belangstelling getoond. EZ zou capaciteit voor een dergelijk onderzoek willen financieren, dan wel een consultant het onderzoek te laten uitvoeren, mede onder begeleiding door het CPB.

Capaciteitsinzet: 10 maanden

Kennisontwikkeling KBA's en OEI

Op het gebied van kosten-batenanalyse komen er voortdurend nieuwe vragen op. Het is nog niet duidelijk is hoe urgent de vragen in de loop van het jaar zullen blijken te zijn. Daarom wordt pas gedurende het jaar besloten waaraan daadwerkelijk zal worden gewerkt. De opties zijn nu:

- KBA's van gecombineerde ruimte- en ov-projecten: kan o.m. ingaan op welvaartseffecten van bundelingsbeleid (samen met het PBL en mogelijk ook met het KiM uit te voeren)
- Reële opties: bij infrastructuurprojecten zijn de baten vaak afhankelijk van zeer onzekere factoren zoals de toekomstige macro-economische ontwikkeling of het klimaat. De moderne theorie suggereert om in dit soort situaties de kans op overinvestering te verkleinen door het project te faseren. De laatste jaren is dat ook standaard de CPB-beleidsaanbeveling. Wat is precies het kwantitatieve belang van een "optie om uit te stellen"?
- Robuustheidsbaten: in de huidige KBA-systematiek worden robuustheidsbaten van mobiliteitsmaatregelen grofweg meegenomen als een generieke opslag op de reistijdwinst. Het gaat bij robuustheidsbaten zowel om betrouwbaarheid van verbindingen (de voorspelbaarheid van reistijden) als de mogelijkheden die het netwerk biedt om in geval van incidenten/calamiteiten via andere routes zonder al te veel tijdverlies de bestemming te bereiken. In de Mobiliteitsaanpak van het kabinet wordt bijna 1 mld gereserveerd voor maatregelen die uitsluitend op het vergroten van de robuustheid zijn gericht. Om dergelijke projecten te kunnen beoordelen is een wat minder globale waarderingsmethode nodig voor robuustheidsbaten.
Totale capaciteitsinzet: 10 maanden

5.16 Programma Milieu, natuur en landbouw

Het programma richt zich op het maken van economische analyses en de constructie van scenario's op het terrein van milieu, natuur en landbouw. Het milieuonderzoek richt zich op niet-grensoverschrijdende milieuproblemen. Te denken valt aan de gevolgen van verschillende EU-richtlijnen voor fijnstof, ammoniak, nitraat, water enz. Het streven naar duurzaamheid zal eveneens een centraal thema van onderzoek zijn. Analyses van landbouwproblemen hebben zowel betrekking op de Nederlandse, de Europese als de mondiale landbouw, dikwijls in samenhang met elkaar.

Milieu, natuur en landbouw — actuele vragen

Er spelen diverse actuele vragen, die onder de paraplu van dit programma kunnen worden aangepakt. Daarnaast kunnen zich gedurende 2009 nieuwe urgente vragen aandienen die een grotere prioriteit krijgen. De volgende mogelijke projecten staan nu op de rol, de definitieve keuze wordt pas in de loop van 2009 bepaald:

- Landbouw: Uitwerking van de betekenis van (grootschalige) 1e generatie biomassaproductie in de energievoorziening en de implicaties voor de agrarische grondstofmarkten.
- Milieu en duurzaamheid: Volgens plan zal begin 2009 de eerste Duurzaamheidsmonitor verschijnen, een gezamenlijk project van het CBS en de drie planbureaus. Hierin zullen enkele interessante duurzaamheidsthema's worden uitgewerkt.
- Kosten-effectief klimaatbeleid: Het CPB is in 2007 samen met het ECN gestart met een economische analyse van de doelstellingen op het terrein van duurzame energie in het Regeerakkoord. De beleidsruimte voor Nederland binnen de context van het EU-beleid vormt in de studie het uitgangspunt. In 2008 is dit project tijdelijk stopgezet omdat een actualisatie nodig was van de scenario's voor olieprijsen en gerelateerde prijzen. Het project kan nu in 2009 worden afgerond.

Totale capaciteitsinzet: 10 maanden

5.17 Programma Waterveiligheid

Allerlei facetten van water hebben sterk aan actualiteit gewonnen door de voortgaande klimaatverandering, zie bijvoorbeeld het Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat en het rapport van de Deltacommissie. De grotere fluctuaties in neerslag zullen, vooral in de Randstad en de Zuidwestelijke Delta, leiden tot lastige inrichtingsvraagstukken bij het tegengaan van droogte, zoute kwel, bodemdaling en wateroverlast. De Deltacommissie noemt daarbij ook beprijzing van water. Daarnaast zijn er de principiële vraag wat goede wettelijke veiligheidsnormen zijn, en de praktische invulling daarvan met nieuwe getallen in het project Waterveiligheid 21e eeuw.

Waterveiligheid 21e eeuw (WV21)

In het kader van WV21 moet in 2010 een KBA gereedkomen met optimale veiligheidsniveaus voor dijkringen als uitkomst. Ter voorbereiding is hierover in 2008 een KKBA gemaakt, waaruit lacunes naar voren kwamen. Het CPB is betrokken bij twee vervolgonderzoeken:

- Het optimalisatiemodel dat het CPB t.b.v. de KBA Ruimte voor de Rivier heeft ontwikkeld, wordt uitgebreid tot meer trajecten per dijkkring. Het CPB neemt deel aan de begeleidingscommissie en doet voorstellen voor de aanpak.
- Grootste probleem is de hoogte van de disconteringsvoet vanwege de dubbele onzekerheid: over economische groei en rond klimaatverandering. Daarnaast is het verschijnsel van de reële optie duidelijk aanwezig. Gestreefd wordt naar een onderzoek hierover in samenwerking met Deltares en het CWI (Centrum voor Wiskunde en Informatica).

Verder wordt het CPB geconsulteerd over allerlei nota's op het gebied van water(veiligheid), onder meer in het Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat (ARK). Tot slot zal er een tijdschriftartikel worden gemaakt over het oorspronkelijke model.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

5.18 Programma Europa

De Nederlandse economie is nauw verweven met de Europese economie. De interne markt met bijbehorend beleid is cruciaal voor de Nederlandse economie. De goede werking van de Europese interne markt heeft ook tot gevolg dat economieën elkaar steeds meer beïnvloeden. Afstemming van economisch beleid tussen EU-landen wint hierdoor aan belang. Het programma Europa richt zich op de effectiviteit van de hervormingen van economisch beleid in Europa. De Lissabon-agenda heeft hierin een belangrijke plaats. Deze agenda concentreert zich op het bevorderen van werkgelegenheid en productiviteit. Een belangrijk onderdeel hiervan is het interne-marktbeleid, omdat een goed functionerende interne markt de productiviteit bevordert. Ook onderzoek naar beleidsafstemming die indirect de werking van de interne markt bevordert past in deze onderzoekslijn, zoals de vennootschapsbelasting in de EU. Daarnaast onderzoekt het CPB de mogelijkheden de productiviteit in de EU te verhogen. De methoden om deze beleidsopties te analyseren zijn nog onvoldoende ontwikkeld in de literatuur. Om die reden vervult de verdere ontwikkeling van WorldScan, naast het uitvoeren van empirische studies, een belangrijke rol in het programma Europa. In het bijzonder gaat het hier om modelaanpassingen die ons in staat stellen om de kosten en baten van de opbouw van meer menselijk kapitaal te kunnen analyseren en de wisselwerking tussen innovatie, concurrentie en productiviteit inzichtelijk te maken. Met beide uitbreidingen kan vervolgens een stap worden gemaakt om de toekomstige (post-2010) agenda m.b.t. productiviteitsverhoging van de Europese Commissie te analyseren.

Europese Verkenning

Samen met het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) schrijft het CPB dit jaar voor de zevende keer de Europese Verkenning, in opdracht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Het CPB-onderdeel van 2009 zal in het teken staan van de toekomst van Europa en zal bestaan uit drie essays over actuele thema's die op dit moment en in de nabije toekomst cruciaal zijn en waarin politiek en economie elkaar sterk (zullen) beïnvloeden.

- Op de internationale energiemarkt dreigt een monopolie te ontstaan van centraalgeleide olieproducerende landen. De vraag is hoe de Europese Unie hierop zou kunnen inspelen.
 - De inmenging van buitenlandse staatsbedrijven in de Europese economie in de vorm van *sovereign wealth funds* (SWF's)
 - Het Europese beleid gericht op inperking van de instroom van laagopgeleide migranten.
- De Europese Verkenning wordt rond de Dag van Europa (9 mei 2009) door het Ministerie van Buitenlandse Zaken gepubliceerd.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Effectiviteit van structuurfondsen

De Europese Unie heeft het voornemen om in de nieuwe budgetperiode 2007-2013 bijna 350 miljard euro aan structuur- en cohesiefondsen te besteden. Ongeveer 75% van deze fondsen heeft tot doel de economische convergentie van relatief arme regio's te bevorderen. De vraag is in hoeverre deze fondsen effectief worden besteed. In de CPB-studie *Funds and Games* uit 2002 is het antwoord niet altijd positief, o.m. vanwege de voorwaarden waartegen deze fondsen verstrekt worden. De afgelopen jaren zijn de toekenningcriteria voor de structuurfondsen aangescherpt. Heeft dit de effectiviteit van deze fondsen vergroot? Het onderzoek wil met nieuwe data, over de budgetperiode tot 2006, empirisch vaststellen of de fondsen bijdragen aan economische convergentie en onder welke voorwaarden dit wel of niet het geval is. Het onderzoek zal uitmonden in een CPB Discussion Paper en presentaties in Den Haag en Brussel.
Capaciteitsinzet: 6 maanden

Innovatie in Europa

Toegang tot kennis is van vitaal belang voor de Nederlandse economie. Multinationale ondernemingen faciliteren de internationale uitwisseling van ideeën en zijn daarmee een drijvende kracht achter de globalisering van kennis. Dit onderzoek kijkt naar de rol van multinationals in kennisuitwisseling waarbij gebruik wordt gemaakt van de Worldwide Statistical Patent Database (PATSTAT) van het Europees Octrooibureau om de rol van ondernemingsspecifieke factoren als grootte, mobiliteit van onderzoekers en de organisatie van innovatieactiviteiten te bepalen en te zien welke factoren van invloed zijn op het wegvallen van nationale grenzen.

Het werk wordt in samenwerking met het Institute for Fiscal Studies (IFS) van University College London uitgevoerd. Dit in 2008 begonnen project zal medio 2009 worden afgerond.
Capaciteitsinzet in 2009: 3 maanden

Lissabon Agenda: Menselijk Kapitaal

Het EU-project MODELS is in 2008 de tweede fase ingegaan. In het kader van dit project wordt een modelversie van WorldScan ontwikkeld, die het mogelijk maakt de kosten en baten van beleidinspanningen gericht op de vorming van meer menselijk kapitaal in de EU te analyseren. Het project bouwt voort op het satellietmodel voor menselijk kapitaal dat is gebruikt in de CPB-studie *Five highlights of Lisbon*. In WorldScan wordt onder andere het aantal vaardigheidsklassen uitgebreid om een adequaat beeld van de verschillende substitutie-mogelijkheden te verkrijgen. Het verbeterde satellietmodel zal worden geïntegreerd in het model dat in de eerste fase van MODELS is ontwikkeld en waarin werkgelegenheid en werkloosheid endogeen zijn teneinde de arbeidsmarkt op een adequate manier te representeren in toekomstige scenariostudies voor de Europese Commissie.

De output van het onderzoek wordt in eerste instantie in modelvorm geleverd aan opdrachtgever DG Enterprise and Industry. Het project is in het najaar van 2008 gestart.

Capaciteitsinzet in 2009: 6 maanden

Lissabon Agenda: Concurrentie en innovatie

De derde fase van het EC-MODELS project start in de tweede helft van 2009 en zal in 2010 worden afgerond. In die derde fase zal het CPB op verzoek van de EC een modelversie van WordScan ontwikkelen die de wisselwerking tussen concurrentie, innovatie en productiviteit inzichtelijk maakt. In de recente economische literatuur zijn hierover belangrijke gedachten uitgewerkt: in landen waarin de toegepaste technologie nog ver af ligt van de grens van wat technisch mogelijk is (de “frontier”), is een proces van voortgaande kapitaalaccumulatie en imitatie van bestaande technieken de aangewezen weg voor ontwikkeling, terwijl in landen die zich dicht bij de grens bevinden van wat technisch mogelijk is, vooruitgang gepaard gaat met een kostbaar proces van “creatieve destructie”. De maatschappelijke organisatie van kennis en concurrentie is een belangrijk element in dit proces. Zo zou een gebrek aan concurrentie innovatie belemmeren, maar een teveel aan concurrentie eveneens.

Het project beoogt met een theoretische en empirische studie het belang van deze relaties vast te stellen voor EU-lidstaten en een aantal andere industrielanden en de uitkomsten hiervan te vertalen naar een voor beleidsanalyse bruikbare implementatie in WorldScan, die kan worden ingezet voor productiviteitanalyses.

Capaciteitsinzet in 2009: 13 maanden.

5.19 Programma Globalisering

De economische en maatschappelijke gevolgen van de voortgaande globalisering en integratie van economieën staan sterk in de belangstelling en stellen zowel wetenschappers als beleidsmakers voor grote en nieuwe vragen. Het CPB is vanaf eind 2008 een nieuw programma gestart dat de gevolgen van globalisering voor de Nederlandse economie onderzoekt.

De vragen waarom het draait zijn: waarmee verdient Nederland in de toekomst zijn geld? Waar komt onze productiviteit vandaan en wat is de rol van handel en globalisering? In hoeverre moet en kan Nederland als vestigingsplaats concurreren? Wat is de betekenis van traditionele mainports, de rol van goederen-, mensen- en kennisstromen? In hoeverre worden onze banen bedreigd door de opkomst van de BRIC's? Welke banen zijn dat? Wat gebeurt er met de inkomensverdeling? Een adequate visie van het Nederlandse beleid op deze ontwikkelingen is onmisbaar en dit programma biedt een handvat om de cruciale trends, mechanismen en kansen voor het eerst op wetenschappelijk niveau en in deze omvang te bundelen.

Het programma richt zich eerst op de reactie van individuele bedrijven als antwoord op de mogelijkheden en beperkingen die globalisering biedt. Projecten in dit programma zijn erop gericht bedrijfsbeslissingen te begrijpen en de invloed van globalisering op deze beslissingen te identificeren. Deze beslissingen hebben ook gevolgen voor de positie van Nederland als vestigingsplaats en de ontwikkeling van onze stedelijke agglomeraties. De mate waarin globalisering verschillende werknemers en regio's beïnvloedt is een tweede onderzoekslijn. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de invloed van globalisering op de beloning van bestuurders en de veranderende belastinggrondslag.

Het Nederland van 2040

Deze nieuwe lange-termijnstudie gaat over de vraag waarmee Nederland in 2040 zijn geld zal verdienen. Aan bod komt de economisch-geografische ontwikkeling van Nederland in de wereldeconomie, en de rol van Nederlandse steden en regio's hierin. Het tweede belangrijke element zal de rol van bedrijven en werknemers zijn - hoe zal de onderlinge taakverdeling zich ontwikkelen in het licht van voortschrijdende informatie en communicatietechnologie en globalisering? Voor het economisch beleid zullen we aangeven hoe het deze ontwikkelingen kan (bij)sturen, maar vooral welke mogelijkheden en beperkingen het beleid heeft om op de geschetste trends te reageren.

Dit onderzoek vormt een kader van waaruit beleidsmakers de verschillende mogelijke werelden in 2040 kunnen analyseren en waarbij keuzes kunnen en moeten worden gemaakt. Een eerste versie zal eind december 2009 worden voorgelegd. De studie zal medio 2010 afgerond worden en in de tweede helft van 2010 worden gepubliceerd.

Capaciteitsinzet in 2009: 11 maanden

CEO's en (top)beloningen in Nederland

Iemand met een uniek talent kan veel verdienen, wanneer veel mensen voordeel van deze supersterren hebben. Globalisering versterkt dit 'superstereffect' omdat vaardigheden op een grotere schaal worden aangewend. Grote ondernemingen concurreren tegenwoordig wereldwijd, zodat bedrijfsprocessen grootschaliger en complexer worden en hogere eisen aan de CEO van een onderneming worden gesteld. Deze hogere eisen zorgen voor een toename van het belang van de CEO en navenante stijgingen van inkomens. In combinatie met globalisering kan zo een verklaring worden geboden voor de stijging van CEO-inkomens.

De vraag is echter of de sterke stijging van CEO-inkomens verklaard kan worden uit een toename van de vraag naar getalenteerde bestuurders. Wat is het effect geweest van de toegenomen transparantie op het gebied van de beloning van topbestuurders? Heeft de internationalisatie van de Nederlandse CEO-markt tot hogere beloning geleid? Hoe heeft het inkomensaandeel van de top zich de afgelopen decennia ontwikkeld? Is deze trend consistent met de ontwikkeling van de beloning van topbestuurders?

Capaciteitsinzet: 7 maanden (waarvan 1 maand bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

Productiviteit van bedrijven en hun handelsprestaties

Deze studie onderzoekt het handelsgedrag van individuele bedrijven in Nederland met CBS-data. Er zijn drie onderzoeksvragen voor 2009 geformuleerd.

Ten eerste: groeit de Nederlandse export aan de extensieve of de intensieve marge? Ofwel: gaan bedrijven meer van een goed exporteren naar één bestemming (intensieve marge) of wordt het aantal exportbestemmingen en/of goederen uitgebreid of treden nieuwe bedrijven toe tot de exportmarkt (extensieve marge)?

Ten tweede: wat is het patroon van toetredingskosten tot exportmarkten voor Nederlandse bedrijven? Bedrijven moeten, voordat ze een nieuwe markt betreden, investeren om het marktpotentieel te leren kennen, netwerken op te bouwen met mogelijke distributeurs en afnemers en voldoen aan landspecifieke voorwaarden. Deze toetredingskosten verschillen per exportmarkt en per type goed of dienst. De oorzaak van deze verschillen wordt onderzocht.

Ten derde: hoe kiezen bedrijven voor hun exportmarkten? Data voor o.a. de VS en Frankrijk laten zien dat over de tijd de verhandelde goederen en exportbestemmingen van een bedrijf enorm variëren. Ligt hier *trial and error* gedrag van bedrijven aan ten grondslag of is het een gebrek aan informatie? Hieraan gerelateerd is de vraag of bedrijven van exporteren en de exportbestemming leren en zo in staat zijn een hogere productiviteit te bereiken.

Dit onderzoeksproject is eind 2008 van start gegaan. Er wordt samengewerkt met onderzoekers van de Vrije Universiteit en de Rijksuniversiteit Groningen.

Capaciteitsinzet in 2009: 18 maanden

Globalisering en bedrijfsinterne handel

Het aandeel van bedrijfsinterne handel (i.e., in- en uitvoer binnen een bedrijf) in de totale uitvoer was 50 procent voor Nederland in 2005. Vanuit het perspectief van incomplete contracten (*theory of the firm*) heeft globalisering twee tegengestelde effecten op het aandeel van bedrijfsinterne handel. Ten eerste worden grensoverschrijdende transacties eenvoudiger, wat het minder noodzakelijk maakt dergelijke transacties binnen een onderneming uit te voeren. Ten tweede leidt globalisering tot schaalvergroting en dus tot meer complexe productieprocessen. Complexe processen zijn moeilijk op te delen in contracteerbare (i.e., verhandelbare) elementen en kunnen daarom het beste binnen een onderneming uitgevoerd worden. De vraag is nu welk effect domineert en waarom.

Dit project gaat in het najaar van 2009 van start en wordt eind 2010 afgerond. Het CPB werkt hierbij samen met onderzoekers van de Vrije Universiteit en de Rijksuniversiteit Groningen.

Capaciteitsinzet in 2009: 5 maanden

Globalisering van de arbeidsmarkt: handel in taken

De uitbesteding van productie en dienstverlenende processen luidt een nieuwe fase van globalisering in waar het gaat om de handel in taken in plaats van handel in goederen. De effecten van globalisering lijken hierbij dwars door traditionele skill- en sectorindelingen heen specifieke arbeidstaken in plaats van gehele sectoren te beïnvloeden. Met de ICT-ontwikkelingen en daarmee gepaard gaande toenemende verhandelbaarheid van diensten zal dit naar verwachting alleen maar aan belang winnen.

Hoe pakt globalisering uit voor verschillende groepen werknemers op de arbeidsmarkt? Wat zijn de effecten voor werkgelegenheid en lonen? Zijn verschillen in effecten gerelateerd aan het opleidingsniveau of aan de soort werkzaamheden/taken? Wat zijn de effecten van technologische veranderingen en het verplaatsen van activiteiten naar het buitenland?

Dit project wordt samen met het Netwerk Sociale Innovatie (NSI) en het Departement Algemene Economie van de Universiteit Maastricht uitgevoerd. Het project zal begin 2010 worden afgerond.

Capaciteitsinzet in 2009: 4 maanden

Wereldhandelsmonitor

Dit project door de Europese Commissie gefinancierde project heeft als doel het construeren van een database en een datamodel (inclusief de bijbehorende documentatie) voor de handel tussen en industriële productie in 62 landen en regio's. Voor het project wordt intensief samengewerkt met het Directorate General for Economic and Financial Affairs (ECFIN) van de Europese Commissie. De geplande output is de maandelijkse publicatie van een monitor van de internationale handel en van de mondiale industriële productie, alsmede manuals over de

constructie van de databases. Het project is in juni 2008 van start gegaan; binnen een 4-jaars partnership wordt gewerkt met jaarcontracten.

Capaciteitsinzet in 2009: 8 maanden (bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

5.20 Programma Klimaatverandering

Klimaatverandering is onontkoombaar, ongeacht of de emissies van broeikasgassen worden teruggedrongen of niet. Maar de mate van klimaatverandering is wel afhankelijk van vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Voor de eerste periode (2008-2012) van het Kyoto-protocol, zijn afspraken gemaakt over het terugdringen van broeikasgasemissies in de landen die het protocol hebben geratificeerd. Voor de periode na 2012 zijn die afspraken er nog niet. De internationale onderhandelingen daarover zijn wel begonnen. In Bali is een roadmap afgesproken over het onderhandelingstraject tot aan de klimaatconferentie in Kopenhagen, eind 2009. Tevens heeft de EU een klimaatpakket voorgesteld met klimaat- en energiebeleid voor de periode tot 2020.

Het programma Klimaatverandering richt zich op de analyse van het internationale en EU-beleidsinstrumentarium. Gekeken wordt naar de vormgeving en de werking van afzonderlijke beleidsinstrumenten en naar de interactie tussen beleidsinstrumenten in verschillende landen en regio's. Daarbij gaat het om de effectiviteit en efficiëntie van het beleid, de effecten op innovatie en diffusie van nieuwe en schone(re) technologieën en de economische gevolgen. Er zal veelvuldig gebruik worden gemaakt van WorldScan.

Evaluatie EU Actieplan Klimaatverandering

In januari 2008 heeft de Europese Commissie onder de titel '20 20 in 2020' voorstellen gedaan voor het Europese post-2012 klimaatbeleid. Volgens dit voorstel moeten de gezamenlijke EU-lidstaten de uitstoot van broeikasgassen in 2020 tot minimaal 20 procent beneden het niveau van 1990 hebben teruggebracht. Ook moet minstens 20 procent van het energieverbruik uit hernieuwbare bronnen afkomstig zijn. Daarbij geldt dat van het verbruik van transportbrandstoffen in ieder geval 10 procent uit biobrandstoffen moet bestaan. Deze doelstellingen zijn ambitieus en beïnvloeden elkaar.

Dit project beoogt de onderlinge wisselwerking van de verschillende doelstellingen in beeld te brengen en het actieplan op kosteneffectiviteit te beoordelen door het diepgaand te analyseren met behulp van de modellentandem Times-Pem en WorldScan. Wij werken hiertoe samen met het Institut für Energiewirtschaft und Rationelle Energieanwendung (IER) van de Universiteit van Stuttgart. Het Times-Pem model is een gedetailleerd 'bottom-up' energiemodel, dat voor de afzonderlijke lidstaten de complete samenstelling van het optimale energiepakket vaststelt. WorldScan vervult in de tandem de rol van 'top-down' model, dat de exogenen van Times-Pem bepaalt, gegeven de door dit model berekende kosten (en samenstelling) van het optimale energiepakket.

De output van dit in 2008 gestarte project is een *discussion paper* en een modelversie waarmee wordt getracht in de nabije toekomst bij de Europese Commissie opdrachten te verwerven. Er zullen daarom ook een aantal presentaties in Brussel worden gegeven.

Capaciteitsinzet in 2009: 11 maanden

EU-duurzame energie doelstelling voor 2020

Het Europese klimaat- en energiebeleid kent verschillende doelstellingen. Eén daarvan is een doelstelling voor duurzame energie. Het is aan de lidstaten om de doelstellingen te realiseren, ze zijn vrij in de keuze van beleidsinstrumenten. Dit betekent dat de huidige situatie waarbij sommige landen gebruik maken van een verplichting in combinatie met verhandelbare certificaten voor duurzame energie terwijl andere landen duurzame energie subsidiëren, zal blijven voortbestaan. Hiermee blijft de precieze vormgeving van de instrumenten van land tot land verschillend.

Onderzocht zal worden hoe de verschillende instrumenten elkaar beïnvloeden en wat het effect is voor gerelateerde markten zoals de elektriciteitsmarkt. Daarnaast zal worden gekeken wat de gevolgen zijn van het ontbreken van harmonisatie voor de effectiviteit en efficiëntie van de EU doelstelling voor duurzame energie. Met WorldScan zullen, de effecten van verschillende vormen van duurzaam beleid worden berekend, rekening houdend met de prijseffecten en de interactie tussen instrumenten in verschillende lidstaten.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

De rol van markten, bedrijven en beleid in milieu-innovaties

Voor het realiseren van de verregaande emissiereducties die nodig zijn om de tweegradendoelstelling van de EU te halen zijn milieu-innovaties noodzakelijk. Het stimuleren van innovatie is dan ook één van de speerpunten in het klimaatbeleid. We weten echter niet goed waarom bedrijven investeren in milieu-innovaties en wat de invloed van concurrentie hierop is.

In het onderzoek komen daarom de volgende vragen aan de orde. Wat is de invloed van concurrentie op milieu-innovaties? In hoeverre is beleid effectief in het stimuleren van dit type innovatie? Op basis van microdata en data over patenten zal worden geprobeerd een antwoord te geven op deze twee vragen. Dit project zal worden uitgevoerd in samenhang met het project Concurrentie en innovatie binnen het programma Europa, omdat veel vragen op generiek niveau van dezelfde orde zijn.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Interactie milieubeleidsinstrumenten

In de milieubeleidspraktijk is het gebruikelijk om instrumenten gelijktijdig in te zetten om de doelstellingen van het energie- en klimaatbeleid. Deze beleidsdoelstellingen zijn: 20% CO₂-reductie in 2020, 20% duurzame energie in 2020 en 2% energiebesparing per jaar. Voorbeelden

van ingezette instrumenten zijn: emissiehandel, energiebelasting, investeringssubsidies, productiesubsidies, convenanten, regelgeving, etc. In dit project wordt bekeken of de ingezette instrumenten aansluiten bij de te realiseren beleidsdoelstellingen. Daartoe worden de beleidsdoelstellingen vertaald naar achterliggende doelen: CO2-reductie, voorzieningszekerheid en innovatie. Vervolgens wordt nagegaan of en in welke mate de ingezette instrumenten bijdragen aan de achterliggende doelen. Een belangrijk aandachtspunt daarbij is de interactie van het beleidsinstrumentarium (werkt het ene instrument het andere instrument tegen of werkt het aanvullend). Dit project is gestart in het najaar 2008.

Capaciteitsinzet in 2009: 7 maanden (bij de sector Marktordening)

Energie- en CO2-productiviteit

In dit project wordt onderzocht op welke wijze de energie- en CO2-productiviteit van de Nederlandse economie is gewijzigd. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een nieuwe dataset, de EU-KLEMS, die aan de energiebalansen van de IEA gekoppeld zullen worden. Vervolgens wordt op basis van een econometrisch onderzoek bekeken in welke mate de energie- en CO2-productiviteit is veranderd. Dit project is van start gegaan in 2008.

Capaciteitsinzet in 2009: 5 maanden (bij de sector Marktordening)

Bijlage 1: Werkterrein van de sectoren

In deze bijlage een toelichting op het werkveld van de sectoren.

Het inhoudelijke werk binnen het CPB vindt plaats in zes sectoren. Het werk binnen de sectoren is grotendeels projectmatig georganiseerd. In vijf van de zes sectoren zijn inhoudelijke programma's gedefinieerd, met steeds een programmaleider als coördinator. Doordat er geen vaste formatie is per programma, kan het de beschikbare capaciteit flexibel worden ingezet, wat een scherpe inhoudelijke prioriteitstelling mogelijk maakt. Dit vergroot de slagvaardigheid. De programma's (waaraan overigens vanuit meerdere sectoren gewerkt kan worden) staan beschreven in hoofdstuk 5.

Alleen de sector Conjunctuur en collectieve sector heeft een lijnstructuur met afdelingen en afdelingshoofden, vanwege het continue karakter van veel van de werkzaamheden en de institutionele kennis die moet worden geborgd. Deze bijlage geeft ook een omschrijving van het werkterrein van de afdelingen.

Sector Arbeidsmarkt en Welvaartsstaat

De sector Arbeidsmarkt en Welvaartsstaat verricht analyses en levert beleidsondersteuning op de gebieden arbeidsmarktbeleid, vergrijzing en pensioenen, sociale zekerheid en belastingen. De nadruk ligt hierbij op structurele langetermijnvraagstukken over de inrichting van de welvaartsstaat en het functioneren van de arbeidsmarkt. In 2009 ligt de nadruk op:

- arbeidsmarkt voor ouderen en flexibiliteit van de arbeidsmarkt
- ontwikkeling van een microsimulatiemodel voor arbeidsmarkteffecten van belastingen
- modellering van afwegingen over de levensloop en effecten van leeftijdspecifiek beleid
- lange termijn houdbaarheid van de collectieve financiën en de herverdeling tussen generaties
- analyse van de macro-economische consequenties van het pensioenstelsel

Sector Conjunctuur en collectieve sector

De kerntaak van de sector Conjunctuur en collectieve sector is het maken van macro-economische analyses en ramingen voor de korte-termijnontwikkeling van de Nederlandse economie. Daarbij is veel aandacht voor de ontwikkelingen in de collectieve sector, de inkomensverdeling (koopkrachteffecten) en de internationale conjunctuur. Deze analyses spelen een belangrijke rol bij de beleidsvoorbereiding van zowel kabinet, politieke partijen als sociale partners. Het CPB streeft er bewust naar deze analyses niet alleen tijdig aan te leveren, maar tevens om snel in te spelen op nieuwe ontwikkelingen in zowel de economische omgeving als het beleid. De sector levert bijdragen aan de beleidsvoorbereiding, voor een belangrijk deel op verzoek van zijn primaire klanten: de politiek, departementen en sociale partners. Teneinde

deze activiteiten adequaat en op wetenschappelijk verantwoorde wijze te kunnen verrichten wordt voortdurend onderzoek verricht. Dit resulteert in veel gevallen in aanpassingen van het op de sector gebruikte instrumentarium, zoals econometrische modellen en rekenschema's. Daarnaast draagt de sector bij aan meer structureel onderzoek op het terrein van de collectieve sector. Bij beleidsanalyses is het streven om bij de meeste gehonoreerde verzoeken van derden binnen korte tijd een goed onderbouwde, liefst kwantitatieve, analyse op te leveren. Van belang daarbij is dat (beleids)ontwikkelingen tijdig worden onderkend.

Van de netto beschikbare ruimte op sector 2 wordt in 2009 volgens dit werkplan 64% besteed aan lopend werk en 36% aan onderzoek. In het werkplan van vorig jaar lag die verhouding met 59% aan lopend werk en 41% aan onderzoek evenwichtiger. De vervanging van de afdeling *Zorg*, waar relatief veel onderzoek werd verricht, door de afdeling *Internationale Conjunctuur*, waar het accent juist relatief sterk op lopend werk ligt, is hier mede debet aan. Daarnaast heeft een substantiële verschraling plaatsgevonden van de tijd voor onderzoek op de afdeling *Overheidsfinanciën*.

Afdelingen

In tegenstelling tot de andere sectoren kent de sector *Conjunctuur* en collectieve sector afdelingen en geen programma's, aangezien het werk zich voor een belangrijk deel kenmerkt door regelmatig terugkomende werkzaamheden op het gebied van ramingen en beleidsondersteuning. Bij een projectorganisatie zou dit betekenen dat steeds weer andere medewerkers zich de kennis op deze terreinen eigen zouden moeten maken. Dit is niet efficiënt en zou bovendien de kans op fouten sterk vergroten. Wel wordt veelvuldig samengewerkt met medewerkers van andere afdelingen of sectoren. Overigens zet de sector zijn onderzoek en ook de grotere producten, zoals de *Macro Economische Verkenning* en het *Centraal Economisch Plan*, wel projectmatig op.

De afdeling *Conjunctuur* verzorgt en coördineert de korte-termijnramingen voor de Nederlandse economie. Daartoe onderhoudt de afdeling het macro-econometrische model *SAFFIER* (samen met de sector *Groei, kennis en structuur*), diverse monitoringinstrumenten om recente gegevens te verwerken en een uitgebreid datasysteem. Ook het jaarlijks evalueren van de trefzekerheid van de ramingen, door deze te vergelijken met de definitieve realisaties, behoort tot het takenpakket van de afdeling. Verder verricht de afdeling algemeen macro-economisch onderzoek. Belangrijke speerpunt in het werkplan 2009 is het herschatten van diverse gedragsvergelijkingen van het *SAFFIER*-model, waarbij getracht wordt nieuwe theoretische en institutionele inzichten te verwerken.

De afdeling *Inkomens en prijzen* maakt ramingen en analyses op het terrein van loonvorming,

consumentenprijzen en koopkracht, inclusief de doorwerking daarvan naar de arbeidsmarkt. De afdeling beschikt over modellen en databases voor de monitoring van consumentenprijzen en contractlonen, en over microsimulatiemodellen voor de berekening van koopkrachtmutaties, loonvoetmutaties en replacement rates. In 2007 is het model MIMOSI voor de koopkrachtberekeningen op basis van individuele belastinggegevens afgerond. Dit model is gezamenlijk ontwikkeld met het model voor de loon- en inkomstenheffing en garandeert daardoor een aansluiting tussen de koopkrachtcijfers en de budgettaire gegevens. Het model wordt zowel ingezet voor ramingen en beleidsanalyse, als voor onderzoeksdoeleinden. Een belangrijk deel van de onderzoekscapaciteit van de afdeling wordt ingezet op het programma Inkomen over de levensloop. Ten eerste wordt de constructie van een bestand met gegevens over het inkomen gedurende de levensloop afgerond. Ten tweede wordt er onderzoek gedaan naar de relatie tussen spaargedrag en arbeidsparticipatie.

De afdeling *Overheidsfinanciën* maakt ramingen en analyses op het terrein van de inkomsten en uitgaven van de overheid voor de korte en middellange termijn. Hiertoe onderhoudt de afdeling diverse rekenmodellen, databestanden en een monitoringstelsel. Bij het onderzoek ligt de focus op projecten die bijdragen aan versterking van het lopend werk en de beantwoording van beleidsvragen. De onderzoekstijd wordt in 2009 met name ingezet bij het programma Ruimtelijke economie en agglomeratie.

De afdeling *Sociale zekerheid* maakt prognoses en analyses op het terrein van de sociale zekerheid. Op basis van actuele beleidsveronderstellingen, de meest recente statistische gegevens en door andere CPB-afdelingen geraamde ontwikkelingen (bijv. loonvoeten en werkgelegenheid) raamt de afdeling het verloop van inkomsten, uitgaven en vermogens van de sociale zekerheidsfondsen. Voorts verricht de afdeling zowel ad-hoc analyses als onderzoek. De afdeling streeft naar een verbreding van kennis over het gedrag van actoren in de sociale zekerheid, in het bijzonder hoe individuen, gemeenten en (andere) uitvoerders van sociale zekerheidsarrangementen reageren op financiële prikkels. Actuele onderwerpen op de onderzoeksagenda zijn de ontwikkelingen in de WWB, de Wajong en de instituties rondom de arbeidsmarkt voor ouderen. Tot slot wordt onderzocht in hoeverre de ontwikkeling van het aantal zzp'ers de sociale zekerheid ondergraaft via averechtse selectie.

De afdeling *Internationale conjunctuur* maakt kwantitatief uitgewerkte economische analyses en prognoses met betrekking tot de internationale economische ontwikkeling op korte en middellange termijn, inclusief energieprijzen en aardgasbaten. De buitenlandanalyses voor de jaarlijkse vier korte-termijnramingen van het CPB, waaronder het CEP en de MEV, vormen de hoofdmoot van het lopende werk op de afdeling. Daarnaast worden met tussenpozen buitenscenario's ontwikkeld voor de middellange termijn. Ter

verbreding en verdieping van het werk vindt onderzoek plaats op internationaal macro-economisch gebied. Met name voor internationale analyses met een Europese dimensie wordt samengewerkt met buitenlandse conjunctuurinstituten. Relevant in dit verband is Euroframe, waarin naast het CPB, IfW Kiel, NIESR Londen, OFCE Parijs, Prometeia Bologna, DIW Berlijn, WIFO Wenen, Case Warschau en ETLA Helsinki deelnemen.

Sector Groei, kennis en structuur

De sector Groei, kennis en structuur verricht beleidsrelevante institutionele en empirische economische analyses rond arbeidsproductiviteit. Een belangrijk doel is het verhogen van het inzicht in de oorzaken en gevolgen van productiviteitsgroei. De sector richt zich met name op onderzoek naar onderwijs en innovatie en hun effect op nationale welvaart. De resultaten van het onderzoek dienen dan ook te landen in macro-economische analyse.

Het onderzoek is georganiseerd in vier programma's. Het programma Macro-analyse verricht studies die met name gericht zijn op economische effecten van beleid op de middellange en lange termijn. In zijn analyse integreert het programma Productiviteit het onderzoek over productiviteit op macro-niveau met meer micro-economisch georiënteerde institutionele en empirische analyses rond onderwijs en innovatie. Binnen het programma Onderwijs en wetenschap staan de effecten van onderwijsbeleid centraal, waarbij steeds vaker gebruik wordt gemaakt van natuurlijke experimenten. Het programma Sociale Cohesie is nieuw voor het CPB en raakt bijvoorbeeld aan vragen over segregatie, witte/zwarte scholen, integratie van allochtonen, voortijdig schoolverlaten, polarisatie van het politieke landschap, high trust society.

Sector Marktordening

De sector Marktordening richt zich - vanuit een micro-economische invalshoek - op de centrale vraag: hoe functioneren markten en wat is de rol van de overheid bij het beter laten functioneren van markten? Daarbij wordt niet alleen naar marktfalen gekeken, maar ook naar mogelijk overheidsfalen. Het begrip markt is hier breed geïnterpreteerd, omdat marktordening zich ook richt op situaties waar de rol van de markt beperkt is, denk aan semi-publieke sectoren. In aanvulling hierop wordt gekeken naar de afbakening tussen publiek en privaat.

Het instrumentarium is gevarieerd, en bestaat uit: theorie van industriële organisatie, econometrische technieken, contract- en principal-agent-theorie (incl. theorie van incomplete contracten), institutionele economie, kosten-batenanalyse en benchmarking. Empirisch onderzoek betreft vooral econometrisch onderzoek naar de effecten van specifieke

beleidsmaatregelen. Op institutioneel terrein is kwantitatief onderzoek niet altijd mogelijk, daarom maken we ook regelmatig gebruik van internationale vergelijkingen en case studies. Soms gebruiken we ook simulatiemodellen.

De doelgroepen zijn breed. Naast de departementen en toezichthouders (zoals NMa, NZa, OPTA) zijn er ook de specifieke sectoren, de wetenschap, buitenlandse overheden en het algemene publiek. Externe onderzoekers maken regelmatig onderdeel uit van onderzoeksteams, ook werkt de sector Marktordening geregeld met gastonderzoekers.

De Sector Marktordening wil de komende jaren bijdragen aan beleidsgerichte kennisontwikkeling op het gebied van de zorgsector, energiemarkten en de semipublieke sector, waarmee concrete bijdragen worden geleverd aan het oplossen van complexe ordeningsvraagstukken (marktordening, governance, afbakening tussen publiek en privaat). Daarnaast wil de sector met behulp van heldere argumenten en los van eventuele dogma's deelnemen aan het maatschappelijk debat over marktordening. Gegeven de toonzetting van publieke discussies over marktwerking gedurende de laatste jaren, kan CPB bijdragen door objectieve, inhoudelijke argumentatie in te brengen. Daartoe zal capaciteit worden gereserveerd voor deelname aan klankbordcommissies, het verschaffen van ad hoc beleidsexpertise, en andere vormen van het inbrengen van inhoudelijke expertise.

Sector Economie en fysieke omgeving

De sector Economie en fysieke omgeving doet onderzoek en maakt beleidsanalyses op het snijvlak van economie en leefomgeving. Het terrein dat de sector bestrijkt is uitermate breed en omvat onder meer mobiliteit, infrastructuur, ruimtelijke economie, wonen, milieu, natuur, landbouw en waterveiligheid. Het betreft beleidsrelevante regionale en ruimtelijke analyses, kosten-batenanalyses van grote projecten, onderzoek rond het Europese landbouwbeleid, het milieubeleid, en institutionele en empirische analyses rond het thema wonen. De sector vervult op verzoek van departementen steeds vaker een toetsende rol bij kosten-batenanalyses die door andere instellingen worden gemaakt en bij het beoordelen van projectvoorstellen (veelal FES-claims) op het gebied van infrastructuur, integrale gebiedsontwikkeling etc.

Op veel terreinen wordt samengewerkt met andere instellingen, waarbij met name het Planbureau van de Leefomgeving (PBL) en het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM) kunnen worden genoemd.

De sector heeft in 2009 enige grote projecten op het programma staan. De brede woningmarktstudie die in 2008 is opgestart zal dan worden afgerond. Verder zal het reeds langer lopende onderzoek naar *Agglomeratie-effecten, infrastructuur en subsidiariteit* gaan uitmonden in publicaties, waaronder een boek. Naast een aantal kleinere onderzoeksprojecten zal wederom veel capaciteit nodig zijn voor projectbeoordelingen (FES-projecten, projecten

voor integrale gebiedsontwikkeling), second opinions en verdere beleidsondersteuning op allerlei terreinen waar de sector kennis van heeft.

Sector Internationale economie

Voor een kleine open economie als de Nederlandse is de internationale omgeving van groot belang. De sector Internationale Economie verricht beleidsstudies op internationaal gebied en werkt aan scenariostudies voor de lange termijn. Er wordt gewerkt in drie programma's: Globalisering, Klimaatverandering en Europa.

Wereldwijde economische integratie is een belangrijk onderwerp van onderzoek, vooral de gevolgen van globalisering voor de Nederlandse economie. Er wordt onderzoek verricht op het gebied van de arbeidsmarktontwikkelingen, Nederland als vestigingsplaats voor internationale bedrijven en het in kaart brengen van de mogelijkheden voor Nederlandse ondernemingen in een steeds meer geïntegreerde wereldeconomie. Het doel van dit onderzoek is het beter begrijpen van de gevolgen van globalisering, zodat de beschikbare beleidsruimte zo goed mogelijk kan worden benut.

Daarnaast ligt nadruk op analyses van de internationale aspecten van klimaat- en energiebeleid in Europees perspectief. Het klimaat- en energiebeleid van de Europese Unie (EU) zal nader worden uitgewerkt. Daarnaast wordt de komende jaren onderhandeld over de architectuur van het internationale klimaatbeleid. De analyse richt zich op de werking en interactie van beleidsinstrumenten en op de macro-economische effecten van beleidsvoorstellen.

Ten slotte wordt onderzoek verricht naar vraagstukken die een typische EU-dimensie hebben. De interne markt in Europa is cruciaal voor het Nederlandse bedrijfsleven om productie af te zetten en efficiënt goederen te betrekken en kennis en technologie uit te wisselen. Door de interne markt is voor Nederlandse consumenten een grotere variatie aan producten beschikbaar tegen lagere prijzen of hogere kwaliteit. EU-beleid ten aanzien van de interne markt, economische hervormingen volgens de Lissabon agenda, de EMU en vennootschapsbelastingen hebben een directe invloed op de Nederlandse economie.

Bijlage 2: Lopend werk

Onder lopend werk verstaat het CPB de werkzaamheden voor publicaties die elk jaar op een vast tijdstip verschijnen en het werk ten behoeve van de beleidsvoorbereiding, veelal op verzoek van kabinet, departementen, politieke partijen of sociale partners. Onder het lopend werk voor vaste publicaties vallen ook het reguliere onderhoud aan de gebruikte modellen en instrumenten, het bijbehorende databeheer alsmede het beantwoorden van (Kamer-)vragen naar aanleiding van de publicaties. Eind 2009 worden al de eerste stappen gezet ter voorbereiding van een nieuwe kabinetsperiode 2012-2015 en de nieuwe algemene verkiezingen van 11 mei 2011. De meest omvangrijke onderdelen van het lopend werk passeren hierna de revue.

Centraal Economisch Plan (CEP) en Macro Economische Verkenning (MEV)

Het CEP en de MEV beschrijven de actuele macro-economische ramingen voor de korte termijn, dat wil zeggen het lopende en komende jaar. Daarbij wordt uitgebreid ingegaan op de gevolgen voor de arbeidsmarkt, de inkomensverdeling en de overheidsfinanciën. In 2008 is de opzet van CEP en MEV enigszins aangepast, wat – afgaande op de evaluatie – bij de externe gebruikers goed gevallen is.

De betrokken sectoren werken continu aan verbetering en actualisatie van het gebruikte instrumentarium. Alleen met kwalitatief hoogwaardige, up-to-date en efficiënte instrumenten kan het bureau aan de vele eisen en verzoeken voldoen die een goede beleidsvoorbereiding vergt. De analyse van de ramingsfouten in het recente verleden is zoals gebruikelijk voorzien aan het eind van het jaar.

CPB Nieuwsbrief

Ieder kwartaal publiceert het CPB twee nieuwsbrieven, één in het Nederlands en één in het Engels. De CPB Nieuwsbrief presenteert de actuele economische verwachtingen van het planbureau, zowel voor de wereldeconomie als voor de Nederlandse economie. Ten tijde van publicatie van CEP en MEV is dit een handzame samenvatting van die publicaties, met name gericht op beleidsmakers, politici en het brede publiek. In juni en december worden de actuele ramingen alleen via de CPB Nieuwsbrief gepubliceerd. De CPB Nieuwsbrief bevat daarnaast onder meer artikelen over zowel lopend als afgerond onderzoek en een overzicht van recente CPB-publicaties.

De (Engelstalige) CPB Newsletter is beperkter van omvang, vooral omdat de diverse buitenlandse doelgroepen zoals wetenschappers, internationale instituten en ambassades uiteenlopende informatiebehoeften hebben. De CPB-website is een geschikter medium om op de buitenlandse klant toegesneden informatie te verschaffen.

Second opinions en projectbeoordelingen

Het CPB zal ook in 2009 weer op verzoek diverse second opinions op kosten-batenanalyses en andere onderzoeken maken. Vaak komen verzoeken om een second opinion of een projectbeoordeling op te stellen in de loop van het jaar binnen. Werkzaamheden die nu al genoemd kunnen worden zijn:

- Beoordelingen van uitgangspuntennotities en second opinions van MKBA's van diverse fases van het project Openbaar Vervoer Schiphol-Amsterdam-Almere-Lelystad (SAAL);
- Beoordeling uitgangspunten en nulvariant voor structuurvisie Schiphol, alsmede second opinion op de betreffende MKBA;
- Verder zal er naar verwachting weer een beroep op het CPB worden gedaan om projectvoorstellen voor aanwending van middelen uit het FES en het Budget Nota Ruimte te beoordelen.

Commissies en Raden

Het CPB is vertegenwoordigd in tal van commissies, werkgroepen, stuurgroepen en begeleidingscommissies in Den Haag en daarbuiten, ook internationaal. Binnen de (inter)departementale beleidsvoorbereiding participeert het CPB in de Centrale Economische Commissie (CEC), de Commissie voor Economie, Kennis en Innovatie (CEKI) en de Commissie RSEIB. Deze laatste twee zijn de ambtelijke voorportalen van de Raad voor Economie, Kennis en Innovatie (REKI) en de Raad Sociale Samenhang - Sociaal Economisch en Inkomensbeleid (RSS-RSEIB), onderraden uit de Ministerraad waar de directeur van het CPB lid van is. Verder participeert het CPB in de Interdepartementale Commissie voor Ruimtelijke Economie (ICRE) en de Commissie voor Duurzame Leefomgeving (CDL) en wordt het CPB regelmatig betrokken bij Interdepartementale Beleidsonderzoeken (IBO's).

Het CPB heeft zitting in vele (nationale) adviesraden en advies- en overlegorganen. De directeur van het CPB is qualitate qua kroonlid van de SER en adviserend lid van de WRR. Medewerkers van het CPB participeren in vele commissies van de SER. Het Overleg Directeuren Planbureaus heeft onder meer tot doel de werkzaamheden van de planbureaus op elkaar af te stemmen. CPB-medewerkers participeren in tal van (inter)departementale werkgroepen dan wel begeleidingscommissies; vaak ad-hoc, soms structureel. Dit komt voor op het terrein van onderwijs, milieu, energie, zorg, marktwerking, et cetera.

Het CPB neemt actief deel aan diverse overleggremia rond het CBS. De kwaliteit van statistische informatie is immers van groot belang voor de economische analyses en ramingen. Medewerkers van het planbureau zijn lid dan wel voorzitter van diverse Raden van Advies op verschillende CBS-deelterreinen.

Internationaal participeert het CPB in werkgroepen van de OESO (korte-termijnvooruitzichten, landenexamen, Working Party 1 en Working Group Ageing), in commissies van de Europese Commissie (zoals in de Lisbon Methodology Working Group LIME en in overlegorganen over de korte- respectievelijk middellange-termijnperspectieven) en in tal van werkgroepen van het Europese samenwerkingsverband van onafhankelijke conjunctuurinstituten AIECE (internationale handel en middellange-termijnvooruitzichten). Het CPB neemt deel aan ENEPRI (European Network of Economic Policy Research Institutes), een samenwerkingsverband tussen een twintigtal onderzoeksinstituten in de EU-landen. ENEPRI is gericht op het uitwisselen van informatie door middel van workshops en conferenties en een gemeenschappelijk platform voor publicaties. Het planbureau bereidt onder andere via ENEPRI projectvoorstellen voor die aansluiten op het Zevende Kaderprogramma van de Europese Commissie.

Het CPB is ook betrokken bij lopend onderzoek voor de Europese Commissie. Voorbeelden hiervan zijn: Atlass (DG TRADE) en Models (DG ENTR). Bovendien draagt het planbureau geregeld bij aan het jaarlijkse 'Competitiveness Report' van DG ENTR.

Bijlage 3: Externe financiering 2009

Externe financiering 2009

	Financier(s)
Optimaliteit Nederlands pensioenstelsel	Netspar
Wereldhandelsmonitor	Europese Commissie
Eenheid Kenniseconomie	OC&W
Productiviteit	EZ, OC&W, Fin, LNV
Onderwijs Bewijs (Evaluaties OCW)	OC&W
Milieu en Economie	EZ
Ancien (Langdurige zorg voor ouderen)	Europese Commissie
TREIN (TRansitie van Energie InfrastructureN)	Senter
Kennisunit Infrastructuur en Ruimtelijke Economie	Fin, V&W, EZ, VROM
Europese Verkenning	BuZa
Marktoegang via dienstenhandel of buitenlandse dochters (Atlass)	Europese Commissie
Gevolgen van globalisering voor Nederland	EZ, SZW, Fin
Lissabon-doelstellingen (Models)	Europese Commissie
